

СВІДОМІСТЬ ЯК РАМКОВА УМОВА ПІЗНАННЯ І МЕТОДОЛОГУВАННЯ

Анатолій В. ФУРМАН

УДК 159.955 : 167/168

Anatoliy V. Furman
**CONSCIOUSNESS AS A FRAMEWORK CONDITION
OF COGNITION AND METHODOLOGIZATION**

*“А філософія є школа любові
до істини, щонайперше до істини...”
(Микола Бердяєв [3, с. 9])*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена принаймні чотирма причинами. П о - п е р ш е, нагальною потребою істотного поліпшення методологічної грамотності вітчизняних гуманітаріїв, передовсім необхідністю чіткого рефлексивного розрізнення ними *методології як учення*, тобто як системи фундаментальних знань про принципи, підходи, методи, способи, засоби та інструменти ефективного здійснення діяльності і мислення, та *методологування як інтелектуальної практики* виняткового типу, професійне – досконале й висококомпетентне – володіння котрою реально уможливорює таке здійснення за принципом особистісного вчинкового екзистенціювання “тут і тепер”.

П о - д р у г е, однією з істотних прогалин в успішному функціонування методологічної компетентності педагогів, політологів, психологів, соціологів, культурологів є їхня нездатність аналітичним чином розмежовувати рівні організації не лише власного методологування (передусім свідомо розрізняти методологічні аналіз, рефлексію, розуміння, мислення, роботи, діяльності), а й методологічного знання в цілому (філософське, загальнонаукове, дисциплінарне, конкретно-тематичне, проблемно-ситуаційне) [див. 34; 35; 39].

П о - т р е т е, відсутністю скільки-небудь задовільної *загальної теорії свідомості*, яка б, на відміну від відомих філософських та психологічних описових редуктантів, пояснювала

сутність цього чи то “найзагадковішого явища”, чи “найдивовижнішої властивості”, чи онтологічної даності, чи найзаплутанішої, “важкої проблеми” сучасного інтелектуального – філософського та наукового – дискурсів. Причому це переконливо доводять як відомі праці Д. Денета [62; 63], К. Франкіша [64], Д. Дж. Чалмерса [52; 60; 61] та інших, здійснені у проблемному форматі аналітичної філософії (див. [1]), так і нещодавно видрукуване тематичне число ж. “Філософська думка” під назвою “Philosophy of mind” (Т. Білоус, А. Богачов, О. Болдирев, А. Васильченко, В. Кебуладзе, О. Комар, Н. Кочубей, А. Лактіонова, А. Леонов, В. Менжулін, М. Нестерова, Д. Сепетий, О. Солодка [30]) й розвідки А. Вахтеля [6] та А. Леонова [18], що його продовжують.

П о - ч е т в е р т е, у самій теоретичній психології розвиваються методологічні фантоми-настановлення про те, що найскладніші об’єкти людського пізнання та усвідомленого конструювання (передусім духовність, свідомість, мислення, психіка, й загалом віра, надія, любов, сенс, свобода, справедливість, милосердя, краса тощо як екзистенціали людської буттєвості) можна “розсекретити” або мисленнево “виплекати” наявними – відносно простими і переважно доступними – методами. Про те, що *методологічна*, головно засобово-інструментальна, *оптика* має бути істотно ускладнена й удосконалена, не викликає

особливого заперечення в більшості гуманітаріїв. Однак залишається нез'ясованим головне питання: як створити таку нову оптику? До прикладу, зауважимо, що О.Г. Асмолов і М.С. Гусельцева стали на шлях розробки *методології змін* як сукупності дослідницьких стратегій, “спрямованих на інтеграцію теорії і практики у сфері природничих і соціогуманітарних наук” (див. [2]).

Натомість обстоювана нами оптика “чотирилінійна”: на рівні універсального – це *вітакультурна методологія* як окрема школа мислевчинення і як напрям у розвитку вітчизняної та світової соціогуманітаристики [7; 31; 35]; на рівні загального – *третья дослідницька програма* авторської школи, що оформлена у вигляді монографії “Ідея і зміст професійного методологування” [34; 35]; на рівні особливого – *циклічно-вчинковий підхід*, що пропонує взаємоузгоджену систему принципів, закономірностей та похідних нормативів будь-якого продуктивного методологічного конструювання [32; 42]; нарешті на рівні одиничного – це обґрунтування *методології парадигмальних досліджень* у психології як цілого набору різноманітних “ключів” (концептів, мислешем, моделей, категорійних матриць, методологічних план-карт), що дають змогу відкрити “двері” найскладніших типів парадигмально-дослідницьких методологій [39], а також найважчих для розуміння осягнення теоретичною думкою складнопараметричних часопросторових об'єктів на кшталт уперше виокремленого із психосоціальних позицій О.Є. Фурман *інноваційно-психологічного клімату* загальноосвітнього навчального закладу як освітньої інституції (див. [50; 51; 65; 66]).

Крім того, приступаючи до міждисциплінарного вивчення свідомості, вочевидь треба давати також саморефлексивний звіт про те, що недостатньо апелювати до утаємниченого засвіту, парадоксальності або позапредметності свідомості чи до вільно умовного розмежування її “важкої” і “легких” проблем, тому що, *по-перше*, вона спалахує і світлопроменить у життєдіяльному напруженому стані ідеального смислотворення людини, й тому має нематеріальний, позаоб'єктивний, фактично неприродний вимір буттєвості, який не те, що теоретично не осмислений належним чином, а ще й термінологічно не поіменованний і поняттєво не змістовлений й не зафіксований як окрема надбівітальна даність філософською чи науковою думкою; *по-друге*, ідеальна тканина свідомості та її численні усуб'єктнені свідоцтва

(щонайперше формопродукти мови і мовлення), будучи проявленими лише у поведінковому, діяльному чи вчинковому виконанні особистістю, є позірною видимістю довірливої очевидності свідомості, що насправді вводить в оману не тільки аналітиків від різних наук, а й почасти філософів. Якщо взяти до уваги те, що “під духовним життям треба розуміти життя свідомості”, котра є “властивість, онтологічно вкорінена”, де “справді відбуваються події, себто події життя самої свідомості” [20, с. 31–32], то вочевиднюється маловтішний факт: на сьогодні кращими достойниками людства не відкриті методологічні засоби та інструменти, які б були адекватні незбагнено складному життєпотокі свідомості і які б дали змогу виявити її сутнісну панорамну буттєвість. На підтвердження останнього узагальнення наведемо ще й такі слова М.К. Мамардашвілі (1988): “Для вас, європейців, вельми багато що видається природним, мало що чи не саме собою зрозумілим. Так, ніхто навіть не задумується про самі основи свого існування, однаково як немає загостреної свідомості, що людина – це перш за все розпросторене у часі зусилля. Адже людина – це неприродний, не від природи заданий стан, а стан, котрий твориться безперервно...” [24, с. 27–28].

Безперечно, виправдано також опрацювати передові рубежі зарубіжної інтелектуальної думки у дослідницькій царині *Philosophy of Mind*. Звернімося до творчості впливового сучасного американського філософа Д. Чалмерса, котрий у відомій праці 1996 р. “Свідомий ум” [60] і не менш відомій статті 1995 року “Сміливо зустрічаючи проблему свідомості” [1, с. 301–334] і монографії 2010 року “Характер свідомості” [61] доходить кількох важливих висновків:

а) понятійний горизонт сучасного розуміння природи свідомості та її феноменального осягнення розумом нетотожні;

б) варто чітко розрізняти “феноменальне і психологічне поняття свідомості”;

в) існує, як мінімум, п'ять аргументів проти редуційного (тобто такого, коли вкрай складні високорівневі процеси витлумачуються у термінах більш простих, низькорівневих) пояснення свідомості;

г) “справді важкою проблемою свідомості, яка залишається невирішеною, є проблема *досвіду*”;

д) “досвід – це радше основний факт, який повинна пояснювати будь-яка теорія свідомості”;

е) “процеси, які пояснюють усвідомлення, будуть водночас частиною осереддя свідомості”;

ж) “факти свідомості є фактами принципово іншого порядку, ніж фізичні”;

з) задовільною є та теорія, що пояснює “як саме виникає свідомість”, себто дає змогу “побачити свідомість як необхідну складову природи”;

к) “повна теорія свідомості повинна збудувати експериментальний місток” та ін.

Із відомого масиву критики теоретичної концепції свідомості Д. Чалмерса (М. Арван [57], Н. Блок [59], Д. Денет [63; 64], Д.І. Дубровський [15], В.В. Васильєв [5], В. Райт [68], а також стріли дорікання українських філософів [6; 18; 30]), наведемо лишень кілька слухних оцінкових узагальнень щодо слабких місць цієї концепції, нещодавно упрозорених у ґрунтовному аналітичному дослідженні українського філософа Андрія Вахтеля: “... Чалмерсове поняття психологічної свідомості є великою і поспішною поступкою редукціонізму і..., зрештою, немає легких проблем свідомості, натомість усі проблеми свідомості, оскільки вони прямо пов’язані з інтенційністю, є важкими проблемами” [6, с. 50]. Водночас існує “суттєва відмінність підходу Чалмерса від підходу Гусерля до аналізу саме феноменального аспекту ума. Задовільна теорія для Чалмерса є, зрештою, *генетично-каузальною* теорією, адже має, на його думку, “надати умови, за яких фізичні процеси породжують свідомість, і для цих процесів вона має встановлювати, який саме досвід їм відповідає...”. Отож “Чалмерса жодною мірою не цікавлять трансцендентальні структури свідомості і роль останньої в конституюванні трансцендентального світу. Навпаки, він розглядає свідомість не самостійно, а лише як (хоча й унікальний і проблематичний) регіон природного світу...” [Там само, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Феномен свідомості є винятково складним предметом пізнання як для філософів (від Платона та Аристотеля до В.В. Налімова, М.К. Мамардашвілі та А.М. Лоя), так пізніше і для науковців-психологів (від В. Джемса до С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, В.П. Зінченка, С. Грофа). Окремо вкажемо на важливе дослідження інтенційності свідомості, здійснене Ароном Гурвічем ще в 1940 р., що завершується *кореляційною концепцією*, підґрунтя якої становило критичне методологічне настановлення: “...свідомість не

варто плутати із звичайною одновимірною сферою, утвореною з актів як реальних психічних подій, які співіснують і слідуєть один за одним. Її радше належить розглядати як *кореляцію, співвіднесеність чи паралелізм* між площиною актів, психічних подій, ноез і другою площиною, яка є площиною сенсу (ноем)...” [14, с. 26–27].

Пізніше конструктивно розвиває швидкоплинну екзистенційність свідомості відомий вітчизняний філософ другої половини ХХ ст. М.К. Мамардашвілі, котрий створює оригінальну філософську концепцію, у форматі якої обґрунтовує розлоге плетиво цікавих тематизмів і логічно пов’язаних з ними концептів (див. [20; 22–24]). Назвемо засадничі: “Філософія – це свідомість уголос”, “Свідомість – це парадоксальність, до якої неможливо звикнути”, “мислення у європейській традиції висхідно немов містить *свідомість іншого*”, “мовою, якою розшифровуються свідоцтва свідомості, є філософія”, “по-перше, ...свідомість є, і по-друге, ...термін “свідомість” сутнісно означає певний зв’язок або співвіднесення людини з іншою реальністю поверхово або через голову навколишньої реальності”, “свідомість одночасно є і розрізнення, ... і місце переходу, або місце зв’язності того, що ми не можемо співвіднести природним чином”, “свідомість – це сфера, що тотально поєднує різні перспективи і різні точки”, вона зсувається, забезпечуючи зникнення, розмивання дзеркального відображення, “рух у свідомості (чи рух свідомості, що одне і те ж) записується відповідно до синтаксису; і філософія є його запис”; “рух свідомості неспостережуваний, вона нічого не виробляє, ніяких спостережуваних продуктів”; “свідомість є щось, що може проявитися лише одночасно на множині точок”; “свідомість наша живе в напруженому полі, окресленому межовими рамками смислів, і ясність у ній можлива лише тоді, коли ми володіємо мовою цих смислів...”, “свідомість, як і думку, можна визначити як можливість більшої свідомості”, “вивчаючи свідомість, ми вивчаємо граничні явища, те, що принципово має нульовий характер. У цьому процесі ми завжди вивчаємо можливу свідомість. І щоб ми не сказали про свідомість, не вичерпує її всю, і вона ніколи не є *ця* свідомість, а завжди *щось іще...*” і т. д. і т. п.

Досить цікавими є дослідження закордонних авторів (М. Арвана, Б. Баарса, Н. Блока, В. Васильєва, Д. Денета, Д. Дубровського, Ф Крика і К. Коха, К. МакГіна, Р. Рорті, В. Рай-

та, К. Франкіша, Д. Чалмерса та ін.), здійснені в останні чверть століття у рамках аналітичної філософії з оперуванням у теоретизуваннях такими концептами, як “свідомість як найдивовижніша властивість психіки”, “свідомість як аналог сцени”, “прості проблеми свідомості”, “важка проблема свідомості”, “нетотожність свідомості й тіла”, “зомбі й антизомбі” тощо. Водночас утішає власну національну ідентичність те, що й українські відомі філософи долучилися до загальноосвітнього проблемного дискурсу на вказану тематику, спромігшись у 2016 році на розлогу підбірку матеріалів під умовною назвою “Філософія свідомості” (див. [16], а також [6; 18]). Слушно підкреслюється щонайменше потрійний нагальний запит на інтелектуальне опрацювання *концепту свідомості*: актуалізацією проблеми створення штучного інтелекту; викликом-загрозою, що надходить від “змінених станів” свідомості, які “перетворилися на сьогодні в різноманітних варіантах – від наркотичних та психоделічних досвідів до електронних віртуальних реальностей та нейроінтерфейсів – на складну й суперечливу царину існування сучасної людини”; й нарешті свідомим зазіханням з боку можновладців на залишки української науки й ті компоненти освіти, що опікуються передусім здатністю мислення, а це означає, що фактично “відбувається цілеспрямоване здичавіння країни й відтак “Mind перетворюється на вагому соціальну категорію”” [30, с. 4].

Вельми евристичним у дослідженні природи та еволюції людської свідомості є оригінальний науковий підхід американського психолога і психіатра чеського походження Станіслава Грофа (див. [9]). Причому цей підхід, маючи фундаментальне теоретичне, методологічне, експериментальне і суто психотерапевтичне обґрунтування, реалізується в останні десятиліття у кількох взаємозалежних проблемних напрямках: вивчення змінених станів свідомості, створення її масштабної картографії, пізнання її найдалших обріїв у космічному контексті, нарешті розробки немедикаментозного способу досягнення стану розширення свідомості, тобто методу голотропного (від грецьк. “holos” – цілісність і “trepein” – прагнення, шлях) дихання. Підкреслимо, що отримані відомим ученим дані “вщент розбивають міф матеріалістичної науки про те, що свідомість є епіфеноменом матерії, продуктом нейрофізіологічних процесів у мозку. Вони наочно доводять: свідомість є первинною

ознакою існування і може виконувати завдання, які мозок просто не здатен осягнути. Згідно з новими даними, людська свідомість є частиною більшого універсального поля космічної свідомості, що пронизує все” [Там само, с. 13]. Звичайно, створюючи філософсько-психологічну *карту буттєвості свідомості*, тематизми, засновки, концепти та емпіричні факти вказаної теорії мають бути піддані ретельному методологічному аналізу і детальній критичній рефлексії, що потребує, безперечно, окремого дослідження.

Пропоноване методологічне дослідження – це фактично третій інтелектуальний такт особистого входження в напружене проблемне поле *Philosophy of Mind* (перший був здійснений на початку 2016 р. [46], другий – 2017 [45]). Звісно, що наше *надзавдання* полягає в тому, щоб концептуально окреслити контури авторського бачення як проблемно-пошукового горизонту свідомості, так і найбільш продуктивних методологічних засобів (принципи, підходи, методи, способи тощо) адекватного пізнання-осягнення цього феноменально очевидного і водночас ноуменально непроявленого (позапредметного) ідеального засвіту людської буттєвості.

Мета наукової публікації: обґрунтування мінімуму базових категорійних понять світу методології в інтерпретаційному форматі свідомості як найвищої форми буттєвої присутності людини у світі й водночас як рамкової умови мислення, діяльності, методологування, компетентного психологічного пізнання.

Завдання дослідження:

1) з’ясувати психологічні і методологічні причини свідомого неприйняття науковцями новаційних програмних творів колег, котрі проводять дослідження в інших парадигмальних таборах і зреалізують відмінні від загальноприйнятих способи мислення;

2) охарактеризувати ідеальний світ свідомості як неприродну багатофункціональну буттєвість, котру неможливо реконструювати каузально, шляхом причинно-наслідкової аналітики, що вимагає інших стратегії і тактики методологування, щонайперше здійснюваного у сфері філософсько-психологічного теоретизування.

Методологічна оптика дослідження. У процесі пізнавальної творчості названої тематики нами використані переважно *теоретичні методи*, а саме рефлексивної ідеалізації, циклічно-вчинкового моделювання, цілеспрямованих формалізації, схематизації і ти-

пологізації, модулювання зібраного наукового матеріалу та мисленнєвого експерименту. Водночас, розпочинаючи чинне дослідження свідомості у специфічному ракурсі упредметнення, вкажемо принаймні на *шість джерел*, які, з одного боку, забезпечують його необхідним аналітико-синтетичним матеріалом, з іншого – становлять методологічне підґрунтя його продуктивного проведення. Зокрема, мовиться про системомислєдїальнїсну методологію Г.П. Щєдровицького [8; 54; 56], філософську концепцію свідомості М.К. Мамардашвілі [10–12], психологічну концепцію розширеної картографії свідомості людини С. Грофа, що включає три рівні – біографічний, перинатальний і трансперсональний [9] та про авторські методологічні концепції професійного методологування [34; 35] і багаторівневості парадигмальних досліджень у психології [39; 44], а також про принципи, закономірності і похідні нормативи новостворюваного нами циклічно-вчинкового підходу [32; 40; 42; 47–48].

Виклад основного матеріалу дослідження

В С Т У П

Вміло критикувати інших, як відомо, – справа важлива і часто вельми необхідна, особливо у ситуації загального сп'яніння догмами, ідеологемами чи архаїчними тематизмами. Проте не вона – критика, навіть рефлексивна та аналітично виважена – визнає благодатний поступ уперед людського духу, національної культури, окремої особистості, яка стала на шлях учинкового самотворення власної індивідуальності та конструювання довкілля за законами істини, любові, добра, краси. Головною рушійною силою розширення світу духовної культури і водночас визначальним суспільствотворчим чинником є наявність *позитивної гуманітарної програми*, котра реально збагачує і знаннєвий потенціал сучасних філософії та науки, й етнонаціональний досвід гідного життя в умовах глобалізованого світу, й архів загальнолюдських цінностей. А якщо цій програмі притаманні ще й конструктивність та інноваційність, то вона вочевидь у своїх методологічних і світоглядних основоположеннях випереджає час – виходить за горизонт буденності суспільної свідомості, визначає шлях продуктивного розширення у її центральних зорганізованих – мисленні, концептизації, конструктизації, мислєдїаль-

ності, мислєвчиненні, категоризації, типологізації, смислотворенні.

Така програма, у першому (2008 [34]) і другому (2016 [35]) варіантах, запропонована нами у лоні розробки *вітакультурної методології* як одного з авторських проектів останнього десятиріччя (див. [7]). У будь-якому разі, звівши частку критичної складової до мінімуму, сподіваємося, що вдалося повно реалізувати добре відоме настановлення Г.П. Щєдровицького: "...критична позиція, для того щоб бути справді продуктивною та ефективною, повинна мати за собою певну позитивну конструктивну програму" [54, с. 319]. Тому монографічний текст 2016 року, вистояний в екзистенції десятилітніх інтелектуальних актуалізацій і надзусиль, – це все ж не стільки науково-теоретична робота в класичному розумінні, скільки *методологічна мапа*, що вказує як на стратегічний напрям відродження й употужнення *професійного методологічного руху*, так і на тактичні маршрути збагачення арсеналу його принципів, підходів, форм, методів, способів, механізмів, засобів, інструментів мислєдїальності та професійного методологування.

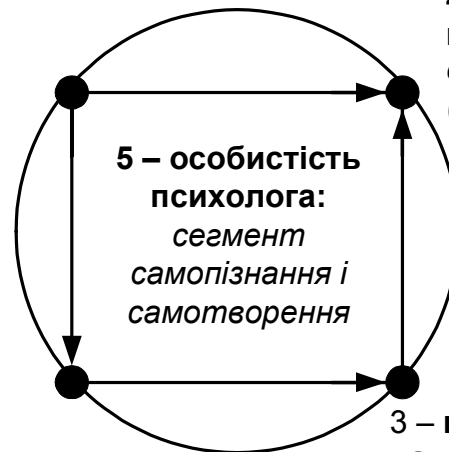
1. Посегментна організація психологічного пізнання: проблематизація інтелектуального контексту

Зазначене повною мірою стосується психологічного пізнання, що істотно розширює об'єкт-предметний горизонт сучасної психології (див. [35, с. 250–268]). Щонайперше, психологія розглядається не лише як соціогуманітарна наука із невичерпним різноманіттям її упредметнень, що здобуті у теоретичний спосіб і так чи інакше підтверджені експериментально, а й як важлива сфера мислєдїальності, котра охоплює "увесь незбагненний універсум людської життєактивності, увесь соціум із багатоманіттям наукових предметів і різновидів технік – антропотехнік, психотехнік, культуротехнік і цілу низку практик..." [53, с. 7], які підлягають розвитку на методологічних семінарах та під час підготовки і проведення організаційно-діяльнісних ігор (див. детально [40; 55]). Причому якщо перша світоглядно-рефлексивна позиція характеризує усталену аналітико-синтетичну традицію, тобто переважно актуалізує теоретичний сегмент психологічного пізнання, то друга презентує відносно нову форму організації як мислєпрактикування у соціогуманітарному вимірі повсяк-

1 – психологія як соціогуманітарна наука: теоретичний сегмент

4 – психологія як професійна практика: досвідно-практичний (прикладний) сегмент

2 – психологія як сфера мислєдїяльностї: методологічний сегмент

3 – психологія як сукупність наукових і навчальних дисциплїн: освітньо-програмний сегмент

Рис. 1.

Сегменти або виміри світу сучасної психології

дення, так і продукування системи психологічних знань, що визначає принципи, підходи, методи, способи, засоби та інструменти методологічного сегмента такого пізнання.

По-друге, світ психологічного знання організований не лише багатопредметно і сферно, а й полідисциплінарно, що передбачає утвердження форм і засобів освітньої і ширше – культурної форми передачі цього знання від покоління до покоління та здійснення професійної підготовки фахівців-психологів за всіма наявними на сьогодні освітньо-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук). Сутнісно мовиться про освітньо-програмний сегмент сфери психології, який у дискурсивному ритмі проектно-експериментальних практик покликаний забезпечити різні освітні моделі та авторські психологічні школи – традиційні та інноваційні, парадигмальні та науково-дослідницькі, позитивістські та конструктивістські, концептуальні і метатеоретичні тощо. Більше того, зрілість наукової школи як неформального дослідницького колективу, крім засадничих умов її успішного функціонування, не в останню чергу визначається й тим, яку саме освітню модель професійної підготовки фахівців вона ініціює, розвиває, апробує і впроваджує в суспільне життя (див. [33; 36; 49]).

По-третє, психологія буденно – це також професійна практика, форма і спосіб практикування власним життям кожної усупільненої особи. Причому не важливо, діяльності

якого фахівця це стосується – теоретика, дослідника, адміністратора чи психолога-практика, себто тієї дипломованої особи, котра компетентно працює з людьми на ниві діагностики, консультування, корекції, реабілітації чи психотерапії, що становить досвідно-практичний сегмент утвердження цієї важливої сфери гуманітарного знання (див. [25; 41; 43]). Зокрема, П.А. М'ясоїд у зв'язку з цим пише: "Практика – з'ясування стосунків людини зі світом, пошук нею свого місця у Світі, незалежно від того, у якій формі це відбувається, проте залежно від того, на якому етапі наукового пізнання вона перебуває. Наука – творчому комунікативний акт пізнання і самопізнання людини, форма практики. Іншими формами останньої також є і освіта, і культура. Зрештою, формою практики є індивідуальне людське життя. Практика – не лише матеріальна діяльність людей, це – творчість особи як утвердження у Світі власне людського буття. **Людина** – коли творчо і відповідально здійснює своє призначення – **практикує процесом власного життя-діяння...** Психолог – теоретик і практик в одній особі..." [25, с. 6–7].

По-четверте, винятково важлива роль в уможливленні психологічного пізнання належить особистості психолога, котрий, за тематичною логікою попереднього пункту і за змістом пропонованої нами мислєсхеми (рис. 1), є теоретиком, методологом, просвітником і практиком в одній особі. А це означає, що психолог-професіонал будь-якого амплуа чи

спеціалізації власною життєдіяльністю й відповідальними вчинками функціонально поєднує щонайменше п'ять видів роботи: *теоретичну* (згадаймо хоча в крилатий вислів Л.С. Виготського: “слово є зерно теорії”), *методологічну* (вибирає чи конструює та використовує методи і засоби свого самобутнього психологічного практикування), *просвітницьку* (розпросторує у докільля через комунікацію і тексти світло психологічних знань, грамотності, компетентності), *суто практичну* (реалізує все це у діяльній, інформаційній, комунікативній, учинковий способи взаємин із соціумом), а також *роботи над собою*, передусім із самопізнання і самотворення (головно як дорога до вершин власного особистісного осереддя і водночас плекання розвою своїх сутнісних сил у Я-індивідуальності). Тільки психолог має справу із безперервно *плинною предметністю*, котру усвідомлює і цілеспрямовано конструює завдяки актуалізації ресурсів взаємопроникнення ідеальної дійсності мислення та матеріальної реальності діяльності.

Й, імовірно, найголовніше, що характерно на нашому творчому шляху для третьої *дослідницької програми*, яка викликає або неприховане протистояння їй, або, що трапляється частіше, ігнорування нею й замовчування самого факту її наявності з боку навдивовижу широкого кола адміністраторів, пристосуванців та різного роду імітаторів бурхливої діяльності від науки. (До цього, як не прикро констатувати, варто додати розквітле буйним цвітом на пострадянських теренах розвитку гуманітарного дискурсу злочинство у викраденні, себто плагіаті, так званими вченими з науковими ступенями чужих творів або їх текстових фрагментів.) Проте цьому, звісно, є пояснення – і психологічне, і методологічне.

Психологічне, точніше – особистісне, неприйняття людьми розумової праці програмних творів колег пов'язане головним чином із термінологічним нерозумінням. Тому здебільшого, зустрічаючись із відмінним від загальноживаного поняттєво-категорійним апаратом, а тим паче з іншою парадигматикою чи способом мислення, вони природно чинять внутрішній опір, на їхнє переконання, надмірній складності-невідомості. І тому пропонуване “інше” піддається критиці, сумніву, а то й запереченню на кшталт “цього не може бути”. Проте така боротьба старого з новим в інтелектуальній сфері є цілком закономірною, що знайшло найбільш повне відображення при-

наймні у двох відомих методологічних концепціях: наукових революцій Томаса Куна і наукових війн (Пол Р. Грос, Норман Левіт, Дороті Нелкін, Алан Сокек, Стів Фалер та ін.). До того ж певним виправданням стереотипності розумової діяльності для моїх колегопонтів є відомий факт функціонування людської свідомості, найбільш виразно артикульований Мерабом Мамардашвілі: те, що не поіменоване людиною, для неї не існує. Тим більше у ситуації, що у світі “наявні речі, знання яких або розуміння яких для нас абсолютно незбагненне...” [22, с. 22]. У Г.П. Щедровицького та ж сама теза висловлена в іншій формі: “...“побачити” можна лише те, що знаєш і для чого слово маєш” [56, с. 557].

Стосовно методологічного пояснення неймовірної трудности зміни розуміннево-мисленневого формату свідомості тих, хто професійно займається інтелектуальною діяльністю, організуючи у певний спосіб власну пізнавальну творчість, то тут маємо набагато складнішу ситуацію, пов'язану із розвитком *ідеальної сфери духовного життєпоток*у все тієї ж *людської свідомості*, індивідуальне річище якої, раз воно проклало свій шлях, у край важко піддається зміні, тим більше, при дії зовнішніх умов і чинників. Окрім того, як сьогодні зрозуміло, свідомість – неімовірно складне – самозасадниче, буттєве, неприродне – явище, для більш-менш вичерпного пізнання якого поки що не створені адекватні (також надскладні) методологічні засоби та інструменти. Та й мислення в ідеальній сфері свідомості, в образному уявленні Платона, постає тоді, коли “повернуті очі душі”, тобто коли від споглядання, котре не потребує мислення, людина переходить до абстрактного, власне філософського, а далі – до наукового і методологічного, мислення. Воднораз свідомість, безпосередньо не маючи власного змісту, а черпаючи його з інших психічних даностей і духовних форм, усе ж являє собою багатофункціональну буттєвість, яка забезпечує не лише відображення дійсності, а й породження смислів, значень і цінностей, актуалізацію й удіяльнення пізнавальних, почуттєвих, інтенційних, інтуїтивних та інших психоформ (скажімо, особистісних переживань, думок чи знань), нарешті уможливорює розвій рефлексування й відтак угледіння самої себе в актах самоусвідомлення, Я-концептуалізації.

Водночас від того, на що саме “повернуті очі душі”, або який *вектор інтенціювання* має індивідуальна свідомість, визначальною

мірою залежить не лише вибір, зміст і формовияви миследіяльних упредметнень людини, а й її *світоглядна оптика*, крізь смислові лінзи якої вона бачить об'єктивну реальність, конструює соціальну й ситуаційно підтримує актуалізаційний стан духовної. Причому генеза цієї оптики в кожній особистості, характеризуєчись полісмисловим плетивом думок, переживань, настановлень, цінностей і психічних образів, має загальні віхи становлення: в дитинстві привласнюються норми, стереотипи, удіяльні знання і цінності, потім вони у підлітковому віці та юності отримують внутрішнє розширення і персоніфікацію, далі вже у зрілості ця світоглядна оптика реконструюється, індивідуалізується й систематизується і насамкінець (звісно, за умов безперервної самоосвіти і спрямованої духовної роботи особи над собою) вона збагачується новими смисловими лінзами, котрі творяться для себе і навколишніх, а інколи – для поповнення фондів культури етносу, нації чи людства загалом.

Причому як люфт достеменно наукового, невидимого, але символічно позначеного, універсального – це, на переконання М.К. Мамардашвілі, “здатність і зусилля бути... й одночасно вміння практикувати складність і різноманіття життя..., тобто вміння жити на вулкані незнаного у ситуації неповного (проблемного. – А.Ф.) знання” [20, с. 189, 312, 338]. За визначенням вона, як і думка, свідомість, історія, – неприродне утворення, а штучний вимір буттєвості, або “вічність у теперішньому, в існуючому, що потребує відкритого простору і вільного слова” [Там само, с. 176]. Тому невимушено вольове вчинками і ділом практикування мислителем чи науковцем власного способу життя, думання, миследіяння – це не лише постійно актуалізована можливість розвиватися й відбуватися як особистість і як індивідуальність, а ще й яскрава екзистенція культурного стану думки, осереддя якої в ідеальній тканині свідомості становить живий акт *означення* понять й *осенсовування* персоніфікованої подієвості сьогочасного плину буття. Тоді й повсякдення у його особистісній локалізації є не тільки усвідомленим, а й окультуреним, точніше маємо ситуацію, коли культурного збагачення набуває ідеальний матеріал багатогатісний життєвої свідомості.

У ситуації з методологічно компетентним філософом чи науковцем мовиться про відрефлексування такого вкрай важливого пізнавального інструменту, як *методологічна*

оптика, що на сьгодні створена у рамках постнекласичного типу раціональності, пропонує дослідницький шлях реального здолання важких “проблем складності, різноманіття і мінливості у сфері теоретичного та емпіричного знання” і, як конструкт, дає змогу “інтегрувати, комбінувати й конструювати різні дослідницькі стратегії у ситуації біжучої плинності (лабільності, мінливості, ситуативності) сучасного пізнання” (М.С. Гусельцева [12, с. 12]). Задіяння вказаної оптики у форматі гносеологічного розмірковування до гуманітарної сфери миследіяння перетворює цей неологізм на *метафоричний конструкт*, що відкриває широке поле для розвою уяви і суб'єктивності особистісних поглядів і смислових гірлянд дослідника, адже уможливорює те, що не під силу поняттям – стає *зряддям методологування*, яке дозволяє *сфокусуватися його свідомості* на тій чи іншій стороні окремого екзистенційного феномену, тобто налаштувати її (свідомості) дослідницький потенціал на цілевизначених упредметненнях і параметрах еволюції гуманітарного знання, одночасно відстежуючи, яким чином останні накреслюються пошуковим завданням, соціокультурним контекстом та проблемним світом особистості конкретного дослідника (див. детально [10–11; 13; 27; 37]).

У цьому контексті психософського теоретизування ґрунтовними є узагальнення М.С. Гусельцевої в напрямку розвитку сучасної методології психології: “...якщо класичний і не-класичний ідеали раціональності орієнтувалися на оптичну постійність в інтерпретації видимого світу, то постнекласична раціональність відрізняється лабільністю методологічних оптик і відрефлексованою довільністю зміни погляду. В її контексті сьгодні найбільш плідно конструюються змішані методи і методології” [12, с. 18]. Оскільки методологічна оптика – це далеко не завжди усвідомлений посередник між дослідником і пізнавальною реальністю (на жаль, ситуація типова для більшості сьогочасних представників інтелектуальної праці), то перехід до її повновагового відрефлексування як дієвого пізнавального інструменту становить не тільки вихід за межі історично перших двох типів раціональності до третього, постнекласичного, а ще й є свідченням істотного *розширення поля його наукової свідомості*, коли він “спроможний грати інтелектуальними стилями і пізнавальними стратегіями, змінюючи ракурси і способи бачення реальності залежно від

вирішуваного завдання” [11; 13], водночас “рефлексує множинність теорій, методів, підходів, котрі правильні у рамках локально спрямованих завдань, виявляють різні аспекти реальності, змінюються разом із ситуацією, працюють на випередження та ін.” [12, с. 26].

Отже, перехід науковців-гуманітаріїв до якісно іншої методологічної оптики як надважливого інструмента пізнання, тобто оптики ґрунтовно відрефлексованої у форматі постнекласичного ідеалу раціональності, являє собою евристичний шлях-метод проектно докорінної зміни їхньої *дослідницької свідомості* та експериментальний полігон “вирощування” розширеної людської свідомості загалом, а відтак і вивчення оргдіяльнісних та імітаційно-вчинкових форм і практик її актуалізації, смислозбагачення, осенсовування, що природно потребує окремого дослідження.

2. Оргучинкова актуалізація життя проблемно-діалогічної свідомості як екзистенційно-буттєвої дійсності

Вказана своєрідна буттєвість свідомості, як можна припустити, становить ідеальний смисловий горизонт атрибутивно бездонного океану предметності, до якого дотично, головню через двоплощинну кореляцію чи співвіднесеність – психодуховних актів-подій (ноез) і сенсу (смыслеформ, ном), більшою чи меншою мірою причетна індивідуальна свідомість упродовж життєвого шляху людини. Причому “ця кореляція, – зауважує Арон Гурвіч, – є такою, що з кожним актом співвідноситься своя ноєма, проте одна й та сама ноєма може узгоджуватися з незліченною кількістю актів...” [14, с. 27]; вона й визначає формат інтенційності свідомості як стосунок-спрямованість до об’єкта, що перетворює її на акт, ритм чи такт відання: суб’єкт переживає його як актуалізований сенс, як ідеальну позачасову єдність, що підлягає ідентифікуванню. Тому інтенційність знаменує об’єктивувальну та упредметнювальну функції свідомості, коли особа стає віч-на-віч із сенсами, ідеальними згустками смислів, до яких вона вільна звертатися знову і знову, безліку конструюючи значеннєві мислєсхеми та гірлянди смыслеформ власного буття. Загалом модуси усвідомлення, оперуючи відеальним матеріалом предметності у відриві від об’єктів матеріального світу, що підлягає повному або частковому ідентифікуванню, розпросторюються у широкому діапазоні – від реальних

до суто ідеальних об’єктів та від опцій внутрішнього сприйняття самоупредметнень до актів рефлексії і саморефлексії.

І тут у нагоді теоретичній рефлексії можуть стати образні аналогії. Скажімо, в концепції глобального робочого простору Б. Баарса свідомість інтерпретується як аналог сцени (див. [58]). А це означає, що ми усвідомлюємо лише ті процеси, які відбуваються й “освітлюються” смисловими променями на сцені. Мовляв, усі інші процеси і явища персонального життя особи підлаштовуються під це дійство тріумфу свідомості, перебуваючи за кулісами, в тіні й, отже, залишаючись ситуаційно неусвідомлюваними. Однак, на наше переконання, свідомість – це не лише когнітивний складник і найдивовижніша властивість психіки, а й найвища субстанційна форма людського буття, або, як сказав М.К. Мамардашвілі, “вищий безпосередній акт життя, тобто акт-подія властивого людині переживання фундаментальних відношень буття”, де мовлення і голос – це її зусилля у здійсненні діяння над собою як самостійне пережиття, як екзистенція власної присутності у світі “тут і тепер” [20, с. 392, 394]. Свідомість особистості, котра оживає в актах довершеного інтенційованого сенсотворення, – це завжди творче дійство, яке належить онтофеноменальній даності й характеризує духовний вимір її життя як тернистий шлях до самого себе. У зв’язку з цим С.Б. Кримський зауважує: “Внутрішня смислотворчість і визначає духовність як таку, тобто здатність будувати свій внутрішній світ, “живий всесвіт” особи, що робить її інтелектуально незалежною від кон’юнктурних обставин наявного буття” [17 с. 362].

Наразі вкажемо на магістральний напрям поступу вперед – на можливість розробки *міждисциплінарної теорії свідомості*. У 2005 році нами створена й апробована за ці роки під час методологічних семінарів та організаційно-діяльнісних ігор тривимірна схематриця модульно-розвивального оргпростору професійного методологування, яка охоплює чотири пояси мислєвчинення, п’ять наскрізних процесів і п’ять типів методологічних модулів, а також уреальнюється у часовому вимірі руху-поступу колективної мислєдіяльності представників наукової школи (див. [35, с. 80–118; 38]). Фактично мовиться про цілеспрямоване конструювання такого часопростору інтенсивної мислєкомунікації, у якому уможливорюється актуалізація (й відтак пізнання, проектування, конструювання, творення,

рефлексування) *свідомості як екзистенційно-буттєвої дійсності*, котрій властива парадоксальна, проблемно-діалогічна оптика, спричинена тим внутрішньо напруженим полем, яке окреслене межовими сенсоформами (головним чином між кількома векторами думання: *я сприймаю, відчуваю, розумію – я мислю – мислю, що і як мислю – усвідомлюю, що я мислю, і як саме мислю*) й відтак смислами, значеннями, цінностями. І це тим вагомніше слушно, оскільки окремим методологіям (А.О. Тюков) визначають, що основним каналом методологічного мислення є міжпрофесійна, міжпозиційна і міжпредметна комунікація, що у його буттєвій екзистенції групових розмірковувань і суперечок не повно осмислюються і не визнаються межі індивідуальних актів усвідомлення й, тим більше, що саме рефлексивно налаштована свідомість людини *становить предмет методології*, а методологічна діяльність, актуалізуючись в актах-ситуаціях проблематизації, саморефлексування, свободи роздумування і плюралізму поглядів і позицій, безпосередньо пов'язана із розширенням формату ідеальної буттєвості свідомості, для забезпечення якого створює спеціальні інтелектуальні засоби та інструменти.

Отже, осередком психодуховного світу зрілої проблемно-діалогічної свідомості і є мислення, вершинними формами якого в історії людства стають філософське, наукове, технічне, художнє і методологічне думання. Закономірно, що свідомість і самосвідомість, унаслідок найвищі форми буттєвої присутності людини у світі і цього світу в самій людині, є *рамковою умовою* існування та розвитку досконалих мислення, діяльності, методологування, філософського і психологічного пізнання. Звідси логічно припустити, що топіка і метрика модульно-розвивального оргпростору такого методологування, який містить розрізнення і взаєморозташування сотні місць, становить своєрідну *сферну матрицю життя свідомості*, екзистенційна подієвість якої “одночасно виявляється на множині точок” як присутність іншого у зсуві цих точок чи у внутрішній зміні їх пріоритетності (М.К. Мамардашвілі). Доведення цієї гіпотези у пропонований тут спосіб (у тому числі й через “мислення як свідомість уголос”), сподіваємося, уможливить розшифрування цілого набору закодованих голосів-свідчень буденно очевидного й одночасно найбільш утаємниченого нашарування людської буттєвості, яким є свідомість.

Для методологічного уконкретнення сказаного звернемося до двох близьких за змістом тематизмів – *біблійного* і *бердяєвського*. Ісус Христос каже своїм учням: “Я є шлях, істина і життя”; Микола Бердяєв пише: “Істина є шлях і життя, а не об'єктивний предмет” [3, с. 368]. Незважаючи на різний смисловий контекст наведених дефініцій, вочевидь об'єднує їх те, що святість та істина утверджуються з допомогою таких слів, як “шлях” і “життя”, себто уреальнюються через *життєвий шлях* як метод чи спосіб не лише виживання людини у світі, а й її самопізнання, самотворення, самоздійснення. Так, ще в античності постає *філософія*, котра “може тільки повідомляти певний спосіб думки, який повинен постійно відновлюватися кожною людиною на власний страх і ризик” [21, с. 33], а в другій половині ХХ століття оформлюється *методологія* як нова форма мислення, діяльності, колективної та індивідуальної мислєдіяльності із її виходом на організаційно-діяльнісну гру як на практичне культивування і розповсюдження методологічного способу мислення та комунікації; причому предметом так опрацьованої методології стає “мислення і тим самим світ, даний через мислення” (Г.П. Щедровицький), а її призначення фокусується “в ідеї формування і розвитку методологічного мислення як нової універсальної форми думання” (В.Г. Марача [8, с. 16]). Тому, якщо методологізація буквально всіх сфер людської діяльності є “мегатенденцією сучасної культури”, то методологування – її конкретно-ситуаційне, головним чином мислєдіяльне, мислєкомунікаційне, мислєвчинкове, зреалізування в напруженому полі (на межі мислення і реальності) *самоекзистенції проблемно-діалогічної свідомості* тих, хто вдається до практикування такого способу життя і хто спроможний тримати й витримувати його ритміку.

Узагальнити сказане дає змогу мислєсхема (*рис. 2*), яка, *по-перше*, згармонізовує співвідношення базових категорійних понять “метод”, “мислення”, “діяльність”, “методологування”, “свідомість”; *по-друге*, вказує на те, що саме методологування, посідаючи місце четвертого складника, відіграє системотвірну роль, знімає та універсалізує онтологію синтетичної присутності в ньому і методу, і мислення, і діяльності; *по-третьє*, на відміну від одновимірних упредметнень, що описуються категоріями “метод”, “мислення”, “діяльність”, “методологування”, обґрунтовує існування бінарних упредметнень, що знаходять відображення у категоріях

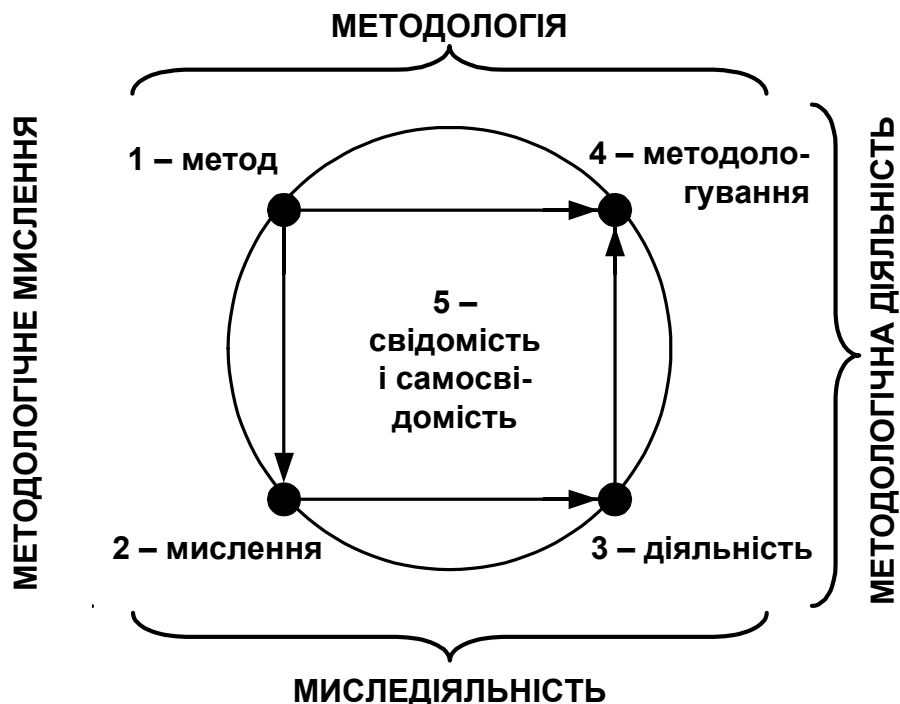

Рис. 2.

Базові категорійні поняття світу методології (15.12.2015р. [35, с. 310])

другого кола, отриманих від двоаспектного поєднання чотирьох перших й найбільш повно на сьогодні опрацьованих у СМД-методології: “методологічне мислення”, “методологічна діяльність”, “миследіяльність”, “методологія”; *по-четверте*, фіксує той мінімум (із десяти) базових категорійних понять сучасної методології, що організовані за подвійним принципом кватерності у вигляді двох концентричних кіл, де кожна категорія становить самобутній значеннево-смысловий материк в окремому співвідношенні і певних інтерференційних взаємопереходах між усіма категорійно поіменованими материками; *по-п’яте*, визначає те, що місце п’ятого елемента посідають свідомість і самосвідомість людини, тобто ті складники, що не лише іменують чи приписують ім’я в розумінні О.Ф. Лосева, а й знімають попередні ступені розвитку мислення у витлумаченні Г.В.Ф. Гегеля, й відтак зліквідовують їх за формою чи організацією і водночас зберігають у трансформованому вигляді увесь освоєний зміст попереднього руху-поступу зрілої діяльності думки [34, с. 116]. А це означає, що свідомість як найвища форма безпосередньої (буттєвої) присутності людини у світі є *рамковою умовою* існування та розвитку мислення, діяльності, методологування, наукового пізнання і соціального конструю-

вання. Тим більше, що несвідоме – це найчастіше “якась межова точка самої свідомості”, котра є “єдиною пам’яттю про походження [людини], або залишковим слідом способу і місця нашого другого народження...” (М.К. Мамардашвілі [20, с. 401]).

Іншими словами, людське життя як постійно відновлювальна екзистенція “тут-і-тепер”, що присутня завжди, бодай часово обмежена роками чи десятиліттями, – це і є *життя свідомості*, без якої або поза якою неможливі для людини ні мислення, ні діяльність, ані рефлексивне пізнання, ані компетентне методологування. Тому в даному разі справедливе як пряме твердження, так і зворотне: свідомість становить родючий ґрунт й тим самим визначає рамки і смисловий контекст уможливлення канонічних форм чи організованостей життєактивності конкретної особи; водночас, з іншого боку, створюючи й використовуючи ці форми на шляху власної суб’єктивної присутності у світі, виникає й так чи інакше реалізується розширення смислосенсових горизонтів ситуаційного екзистенціювання світла свідомості, а відтак змінюється формат її онтофункціональної дійсності, розпросторюється її самобутня буттєвість як рамкова умова постання в лоні її засвіту нових ідеальностей – означень, сенсів, ідей, думок, концептів, понять-уявлень, мислесхем тощо.

3. Поіменування як першоумова подієвого засвіту життя свідомості

Про неназвані об'єкти і речі, як відомо, неможливо дізнатися. Більше того, все, що залишається непоіменованим для людини просто не існує в дійсності її свідомості. Це особливо важливо для ситуації будь-якої новизни, котру в кожному окремому випадку треба влучно семантично позначити, тобто називати речі власними іменами. М.К. Мамардашвілі цей універсальний факт із життя свідомості назвав *законом названості* або *поіменованості*, що є “умовою не лише історичної сили, елементом її форми”, а й становить “один із перших актів культурної розбудови й духовного здоров'я нації” [20, с. 181–182]. Скажімо, якщо ми нічого не знаємо про існування А, В, С та про їх взаємодію, а “самі вони не можуть без імен навіть артикулюватися й здійснитися, то це всерівно, що їх немає. Тому вони й повернуться у “чертог тіней”, себто в до-історичне існування” [Там само]. Причому саме поіменування – це той перший крок у світ буття людини як свідомої атомарної індивідуальності, з якого, власне, й уможливаються особиста автономність і довкільна ніша повсякдення, соціальна пам'ять і смисл минулого, істина і правда теперішнього, на решті свобода поведінки і діяльності та екзистенція вчинення і сенс майбутнього.

Відомий український філософ А.М. Лой, характеризуючи категорії мислення як форми реалізації досвіду свідомості, пише про це так: “Якщо ми певним чином щось іменуємо, то це неявно, мовчазно вказує на те, що вже відбулося звернення до речі. Знову ж таки це сталося не довільно, а подібно до того, як поведуться в суді при розгляді звинувачення, коли й при зверненні до звинувачуваного, і у процесі ведення справи керуються набором посилянь, презумпцій, суспільних норм. Те ж саме відбувається і при виявленні речей у їх суті. Вживаючи категорії, ми певним чином ведемо справу, задіяні у процес викривання речей. Тому за крикливою явністю називання речей, висловлення суджень про них треба бачити неусвідомлювану, неявну обов'язковість більш глибоких висловлень, категорій...” [19, с. 160]. Іншими словами, саме на рівні належного категорійного аналізу світу та його об'єкт-предметної мозаїки (звісно, за умови досконалої методологічної рефлексії) не лише актуалізується й практично реалізується максимально широке пошуково-мисленнєве поле

досвіду пізнавальної діяльності (М. Гайдегер, Г.П. Щедровицький та ін.), а й уможливується створення продуктивної та прогресивної дослідницької програми окремої філософської чи наукової школи у її центральній ланці – *авторського категорійного профілю*, що діалектично взаємодоповнює різні форми раціонального знання (мови), об'єкт пізнання, операції та дії з ним і поняття як ідеально мислені зорганізованості (див. детально [29, т.2, с. 94–106; 36]).

У світлі сказаного введене нами в 2005 році у соціогуманітарних дискурс поняття “*методологування*” (див. [7; 44]) пояснює ту розлогу дійсність мислення та інтелектуальної діяльності, які виходять за межі методології як учення про форми, методи, засоби пізнання, перетворення і конструювання людиною думачою світу і себе в ньому, а точніше – вперше поіменовує, визначає й уконкретнює ту *пограничну зону мислєдїяння*, де це вчення, стикаючись із практикою ковітального (соціального) буття, народжується і постає у якісно відмінних зорганізованостях – методологічної роботи, мислєдїяльності, мислєвчинення і врешті-решт у їх системній гармоніці – *професійному методологуванні* [34–35].

Загалом за обсягом і змістом категорійне поняття “методологування”, характеризуючи екзистенційно-діяльнісний сегмент компетентного практикування у світі методології, є уконкретнено (за значеннєво-смысловим наповненням) більш розлогим й обширнішим, аніж, скажімо, повно опрацьована в СМД-методології логіко-методологічна *процедура методологізації*, що у 80 роках ХХ століття була оголошена “мегатенденцією сучасної культури” і зреалізована в багатьох сферах людської діяльності. За аналогією змістово-функційного навантаження це поняття співмірне добре відомому у філософії поняттю “*філософування*” (рос. – “*философствование*”), інтерпретаційний формат якого вельми обширний: це і творення у формі знання принципів та першоснов (Аристотель), і “*намагання розгадати таємниці життя й тим самим зрозуміти її азбукові істини*” (Аркадій Давидович), і “*пошук не розв'язків [проблем], а смислу*” (Олександр Кружлов), й актуалізована рефлексія “*відношення внутрішньо розчленованої єдності буття і свідомості, де пріоритет буття здійснюється через взаємодію зі свідомістю, котра відображає його*” (Микола Лапонов, Вадим Комісаров [29, т.1, с. 200–220]), і життєдіяння “*надіндивідуального органу самопізнання*

людського духу” (Микола Бердяєв), і “по-далше дослідження мовних знахідок” (Фрідріх Якобі), і “з’ясування умов, за яких думка може статися як стан живої свідомості” (Мераб Мамардашвілі [20, с. 17]) та ін.

Зрозуміло, що у методологічному обрамленні прийнятої нами вітакультурної парадигматики, де методологія розуміється нами як окремий – самобутній та унікальний – світ організованих мислення, діяльності та методологування, що у взаємодоповненні й цілісності охоплює чотири буттєвих виміри (див. детально [35, с. 264–282]), методологування постає не тільки у багаторівневості форм свого оприявлення, тобто не лише у довершеності реально здійснюваних аналізу, рефлексії, розуміння, мислення, роботи, діяльності, а й у численних процедурах, способах, засобах та інструментах мислєдіяльності, у мислєвчинковому рефлексивному експериментуванні над власними можливостями того, хто сам здійснює таку мислєдіяльність як зусилля й водночас як уміння практикувати складність і різноманіття окультуреного життя у ситуації неповного, проблемного знання, мізерного, обмеженого чи багатого досвіду.

На думку спливають деякі знакові історичні паралелі. Михайло Старицький (1840–1904), як відомо, ввів у науковий обіг десяток на той час нових слів, які не сприймалися не те, що простим людом, а й інтелектуалами його доби. Однак пройшли роки, десятиліття і на сьогодні півтора століття. І звісно, що такі слова, як *мрія*, *мріяти*, *байдужість*, *млявий*, є всім зрозумілі і конче необхідні для смислової веселковості української – буденної і літературної – мови. Інший яскравий приклад – система античної філософії Аристотеля, котра реалізує, на відміну від Платона, не аристократичний, “софійний” спосіб філософування, а називально-понятійний, “епістемний”. Ось чому цілком слушно Мераб Мамардашвілі іменує його Філософом-Називателем (див. [21–22]). І справді, Аристотель прискіпливо вдивляється у кожний крок власного філософування, у результаті чого в нього з’являється вчення про категорії, далі подумки призупиняється на таких кроках й рухається вперед, залишаючи для тисячоліття назви: “можливість”, “дійсність”, “актуальність”, “потенційність”, “кількість”, “якість”, “міра”, “необхідність”, “causa sui” та ін. І вся ця тонка, глибока, вочевидь методологічна, *робота із називання* створила той словниковий багаж, власне – тезаурус (від грец. thesaurus – скарб), яким

послугуються й сучасні наука та філософія, звісно, у своєму фундаменті, а головне – вперше позначає і досліджує сфери буття і думки, у тому числі формує образ божества як думку думки, мислення як джерела самого мислення.

Сподіваюся, що висловлене в наших аналогічних працях – це не одна лише теорія і, тим більше, не тільки змертвілі продукти прикладного методологування. Насправді маємо взаємопроникле поєднання науки і філософії, теорії і методу, логосу і праксису. А коли взяти до уваги, що “абстрактні формулювання філософії набагато ближче реальної дійсності, ніж реалістичні, емпіричні формулювання” [20, с. 344], то є надія, що виконання запропонованої дослідницької програми [35] має перспективу не обмежитися опрацюванням методологом спеціального чи локального призначення, а й вийти на пізнання й удіяльнення незвіданих горизонтів *філософської методології* оновленого культуротворчого формату. І найголовніше, що у підсумку принаймні розпросториться змога методологічно адекватно підійти до пізнання фундаментального облаштування *життя свідомості* як ситуаційно локалізованої вимірами буттєвості людини у її безпосередній взаємодії зі світом у фокусі вчинково-подієвої екзистенції.

Древні китайські мудреці вважали, що правильно назвати означає правильно зрозуміти. І це стосується як методології-вчення та методологування-практики, так і свідомості як форми-сфери, котра, на думку І. Канта, є не пізнана до кінця, а відтак “не може визнаватися реальністю, не дана нам як предмет. Отож, висновує М.Ю. Савельєва, свідомий акт виходить кудись у буття, про що засвідчують апріорні судження”. І далі, розвиваючи й поглиблюючи *метатеорію свідомості*, запропоновану у 80-х роках ХХ ст. М.К. Мамардашвілі та О.М. П’ятигорським (див. [23]), ця скрупульозна українська дослідниця підсумовує: “Це означає, що пошуки методології свідомості сутнісно є спробами побудови раціональності в нераціональній сфері. Або пошуком ідеалу, як сказав Мамардашвілі” [28, с. 28]. У будь-якому разі духовна енергетика свідомості існує на проблемному рубежі різних сторін буття – його феноменальної очевидності та ноуменальної непроявленості, в ній “актуальне й динамічне першожиття”, “наявні різні ступені” й “існують різні дійсності” (М.О. Бердяєв [3, с. 108, 110]). А.М. Лой про це пише так: “...свідомість як дія із знанням і його

предметом – це й відношення, ініційоване певним вибором особистостей, і межово мислиме надзусилля, котре долучає транссуб'єктивний ефект взаємодії цих сил, й ідеально (але при цьому реально) заангажовувана в акт виборення пізнавального образу історія, і незворотність досвіду. Хоча свідомість має вигляд чистого акту, який нічого не містить, але разом із тим, якщо придивитися більш уважно, то він (цей акт), як виявляється, суть усе. Свідомість – ніщо, проте водночас деяка максимальна (можна навіть сказати “максималістична”) дія. За нею приховано максимум напруження, максимум можливої дії, тієї субстанції, яку воно унааявлює” [19, с. 14].

М.Ю. Савельєва, відштовхуючись від принципу тотожності М. Гайдегера, пропонує *поліметодологічний підхід* до дослідження минулого у рамках метатеорії, що дає змогу їй, по-перше, уникати звеличування одного методу над іншими; по-друге, долучати до розмірковувань зовсім сторонні змісти, у т. ч. на рівні предметно-категорійного мислення про предмети і мислення. “Поліметодологія, – зауважує вона, – виникає у результаті реалізації принципу тотожності методів відносно трансцендентального засновку, котрим є форма свідомості” [28, с. 16]. Безумовно приймаючи до зреалізування це методологічне настановлення, додамо, що насправді дослідницька ситуація суттєво ускладнюється, якщо створювати не тільки метатеорію свідомості, яку, на переконання М.К. Мамардашвілі та О.М. П'ятигорського, цікавить перш за все спосіб непрямого, побічного опису умов функціонування свідомої здатності [23, с. 19; 28, с. 17], а ще й системно пов'язану з нею **метаметодологію свідомості**, яка б конструювала дійсність особливого гатунку – рефлексивного опису або самої цієї здатності як серцевинного свідоцтва свідомості, або здійснювані нею формоутворення та її можливі організованості і результуючі стани-виміри.

Річ у тім, що доповнення наявної дослідницької мапи незвіданим материком форм, методів і засобів чи то розкодування-вивчення, чи то конструювання-творення багатогранної й поки що раціонально неосягненої сфери індивідуальної чи колективної свідомості неймовірно ускладнює ситуацію її пізнання. Методологічний виверт, до якого вдалися М.К. Мамардашвілі та А.М. П'ятигорський і який виявився вельми вдалим, а саме вивчати свідомість не як об'єкт і не як проблему, а як спосіб опосередкованого встановлення умов

функціонування свідомої здатності, заслуговує цілковитого схвалення, хоча й не може бути прийнятий як найкращий чи, тим більше, як вирішальний. Скажімо, сьогодні у царині філософської методології напрацьований новітній інструментарій, що уможливорює здійснення найбільш вишуканого методологування: побудови методологічних план-карт дослідження складноорганізованих явищ (Г.П. Щедровицький, О.Є. Фурман), категорійних матриць психосоціальних систем (А.В. Фурман, А.Н. Гірняк, І.С. Ревасевич, Я.М. Бугерко), методологічної оптики дослідження психокультурних явищ залежно від типів наукової раціональності (М.С. Гусельцева, А.В. Фурман) та ін.

До прикладу, М.С. Гусельцева обґрунтовує еволюцію наукового знання з допомогою *методологічної оптики* зміни типів раціональності (від класичної до некласичної і врешті-решт до поснекласичної), яка є важливим посередником між дослідником й обраним для вивчення фрагментом реальності і яка дозволяє йому комбінувати, інтегрувати і конструювати різні дослідницькі стратегії у ситуації всезростаючої динамічності, складності та рекурсивності сучасного пізнання (див. [11; 13]). Примітно, що методологічна оптика постнекласичного ідеалу раціональності має надзавдання *обійняти неосяжне* не тільки шляхом проведення глибинно динамічного, деталізованого ситуаційного, збалансованого еклектичного аналізу, а й шляхом синтетичного творення різних комунікативних інтелектуальних практик (дискурсів, ігор, словесних боїв тощо) та пошуку об'єднувальних концептуальних горизонтів (щонайперше мов, методів і методологій). Окрім того, конструктивній рефлексії підлягають теорії, принципи, підходи, методологеми і засоби, які адекватні контекстному набору конкретних дослідницьких завдань, розкривають різні аспекти-виміри реальності, змінюються разом із пошуковою ситуацією, працюють на випередження, уможливаючи своєчасну заміну оптик (дослідницьких, парадигмальних, методологічних, філософських). Так виникають й набувають удіяльнення як множинні поля рефлексії, так і надоглядове поле рефлексування, де синтезуються й інтегруються дослідницькі стратегії, здійснюється довільне конструювання картини світу на основі різних ракурсів та інструментів пізнання.

Логічно припустити, що віднаходження й зреалізування методологічної оптики постнекласичного типу раціональності пов'язане

із сутнісним розширенням й урізноманітненням структурно-функціональної мозаїки сфери свідомості. Тому висловимо сподівання, що основні результати пізнання людської свідомості належать майбутньому. Якому? Вочевидь покаже час.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. *Методологічна компетентність* вітчизняних гуманітаріїв є тією вершиною, що досі не підкорена ними, зважаючи на методологічну розмитість обстоюваної парадигматики, монопредметність їхнього мислення, надмірну емпіричність їх дослідницької діяльності, рефлексивну недиференційованість рівнів як власного методологування, так і застосовуваного, у багатьох випадках неадекватного за засобами та інструментами об'єктам пізнання чи конструювання, методологічного знання.

2. Сучасний філософсько-психологічний дискурс констатує виняткову складність найзаплутанішої і донині нездоланої *проблеми свідомості*, котра вимагає від дослідників не лише інтелектуальної обдарованості та прозривої креативності, а й неабиякої мудрості й непідробної мужності в незвіданій дорозі темними ходами її таємничого лабіринту. Віховим у цьому відношенні є висновок, що отримати прийнятний розв'язок надскладної проблеми сутності людської свідомості можна тільки з допомогою новоствореної, також інструментально надскладної, *методологічної оптики*. В нашому досвіді учинкового теоретизування це означає щонайменше задіяти чотири лінзових модулі у єдину багатофункціональну конструкцію, що у збалансованому взаємодоповненні охоплює інтелектуальні засоби універсального (вітакультурної методології), загального (дослідницької програми професійного методологування), особливого (циклічно-вчинкового підходу) та одиничного (методології парадигмальних досліджень у психології) порядку оргтехнологічного здійснення проблемно-модульної мислєдіяльності.

3. Зважаючи (щонайменше) на п'ятисегментність світу сучасної психології (теоретичний, методологічний, освітньо-програмний, досвідно-практичний та особистісний сегменти-виміри), професійний психолог практикує власним біопсиходуховним єством у чотирьох Я-відцентрових напрямках, екзистенційно актуалізуючи сьогомоментний перебіг потоку

життєсвідомості і як теоретик, відеальнюючи ситуації, події і предметні маркери повсякдення; і як методолог, вибираючи й доконструюючи методи, способи та засоби пізнавальної, самоактуалізаційної, соціальної чи суто трудової діяльності, і як просвітник, наповнюючи найближче соціокультурне довкілля світлом психологічних компетенцій, знань, цінностей; і як досвідчений практик, у котрого не розходяться слова з ділами, знання з переконаннями, уміння з моральними нормами суспільного життя, світогляд з принципами і переконаннями. Воднораз він є конструктором своєї Самості, Я-індивідуальності, проте вже доцентровими каналами самопізнання, самопереображення, самотворення, самоздійснення в особистих актах взаємопрониклого екзистенціювання ідеальної дійсності мислення та матеріальної реальності діяльності-вчинення.

4. В контексті авторської позитивної дослідницької *програми розвитку сфери професійного методологування*, яка сьогодні переважно ігнорується лівовою частиною науковців через наявні психологічні причини і методологічні труднощі, аналізується екзистенційно-буттєва організованість свідомості і, щонайперше, її проблемно-діалогічна, парадоксальна оптика, спричинена тим внутрішньо напруженим полем, яке окреслене межовими смислоформами й відтак значеннями і цінностями. Як самозасаднича онтофеноменальна дійсність-даність свідомість людини важко піддається розвитку і зміні, адже є неприродною, субстанційною, тобто знятим (у термінології Г.В.Ф. Гегеля) екзистенційним продуктом її духовного життя, тому що, будучи позбавлена власної психологічної специфіки, усе ж являє собою багатофункціональну буттєвість, котра забезпечує не лише ситуаційне відображення дійсності, а й породження її сенсодайних і смисложиттєвих сутностей, уможливорює соціальне конструювання та особистісне самотворення.

5. Сутнісну особливість буттєвого нашарування свідомості становить ідеальний смисловий горизонт бездоння потенційної предметності, з якого індивідуальна свідомість в інтенційованих актах персоніфікованого екзистенціювання, головним чином завдяки напруженій дії думки-переживання, корелює або співвідносить ситуаційну подієвість усвідомлення (наявності ноез) і сенсовості (актуалізації ноем) життєздійснення особи. Так уможливорюється безпосередній у темпо-

ральному вимірі “тут і тепер” такт чи ритм *відання* – угледіння сенсу, за яким слідує виявлення ідеальних згустків смислу або відшукання смислових полів, що врешті-решт приводить до беззупинного конструювання у форматі свідоцтв свідомості значеннєвих мислєсхем одухотворених смислоформ її власного буття. При цьому *модуси усвідомлення* на рівні функціонування особистості, оперуючи відеальним матеріалом інтенційно локалізованої предметності у відриві від об’єктів матеріального світу, зумовлюють часткове або повне ідентифікування раніше опрацьованих нею сенсів, смислів, значень, цінностей, задіюючи їх до розпросторення нових обріїв ідеальної буттєвості й відтак до розвою усвідомлення та розширення сфери індивідуальної свідомості загалом.

6. Свідомість, відштовхуючись від концепції Б. Баарса (1988), тріумфує на сцені буття, залишаючи за кулісами, в тіні, ситуаційно неактуалізовані, неусвідомлювані сенси. Отож *свідомість – це найвища субстанційна форма людського буття*, або вищий безпосередній акт життя-переживання (М.К. Мамардашвілі), у якому мовлення і голос становлять зусилля людини у її вчинковому самоздійсненні як екзистенціювання власної – безпосередньої, сьогомоментної – присутності у світі й цього об’єктивного світу (звісно, у знятому, переважно ідеально-символічному вигляді) у психодуховному засвіті самої людини. Важливо, що інноваційні форми професійного методологування (семінари, сесії, оргдіяльнісні ігри та інші вчинково-імітаційні організованості) дають змогу цілеспрямовано конструювати інтенсивну групову мислєкомунікацію й у такий спосіб актуалізувати незвідані простори сфери свідомості як екзистенційно-буттєвої плинності смислосенсової дійсності.

7. Оскільки святість та істина становлять не об’єктивний предмет, а життєвий шлях, або спосіб пристрасного персоніфікованого буття конкретної особи-творця, то осередям ідеального світу зрілої проблемно-діалогічної свідомості є *мислення*, вершинними формами якого в історії людства стають філософське, наукове і методологічне думання. Останнє, як природно невластива людині субстанційна дійсність (перш за все у досвіді представників системомислєдіяльнісної методології), охоплює принаймні два світи – зовнішній, матеріально уреальнений, і внутрішньо-індивідуальний, себто психодуховний світ Я людини, що так чи інакше дані через методологічно

поставлене мислєдумання. Конкретним підтвердженням його продуктивності в авторському удіяльненні ідеї та змісту професійного методологування є новостворена бінарна мислєсхема, яка рефлексивно обґрунтовує мінімально достатній набір базових *категорійних понять* сучасного світу методології: “метод”, “мислення”, “діяльність”, “методологування”, “методологічне мислення”, “методологічна діяльність”, “мислєдіяльність”, “методологія”, “свідомість”, “самосвідомість”.

8. Свідомість і самосвідомість, посідаючи місце п’ятого елемента у пропонованій системі засадничих категорій методології, унаєвлюють найвищі форми буттєвої присутності людини у світі, а тому є *рамковою умовою* існування та розвитку досконалих мислення, діяльності, методологування, філософського і психологічного пізнання. Логічно доведено, що методологування, характеризуючи екзистенційно-діяльний сегмент компетентного практикування і відграючи системотвірну роль у ситуаційно актуалізованому світі методології, понятійно (перш за все за обсягом і змістом) співмірне добре відомому у філософії категорійному поняттю “філософування”. Тому його аргументоване концептуальне введення нами в науковий обіг у 2005 році є цілком виправданим та евристичним, тим більше, зважаючи на багаторівнєвість форм колективного та індивідуального методологування, великий освоєний корпус його ознак, принципів, способів, процедур, засобів та інструментів.

9. *Закон названості* або *поіменованості* як універсальний факт із життя свідомості відображає засадниче всезагальне оприявнення її першопочаткових генетичних форм – понять, концептів, конструктів, категорій. Так виникає й розпросторюється осідла в індивідуальній, груповій чи масовій суб’єктивності, бездонна функціональна *мозаїка свідомої здатності бути присутнім* щонайперше у двох взаємопрониклих світах – зовнішньому, проявленому, об’єктивованому і внутрішньому, непроявленому, ідеальному. Звідси постає екзистенційно відкрита, біфуркаційна роздвоєність інтенційованої буттєвості вказаної здатності – на звернення й викривання речей та об’єктів зовнішньої реальності і на творення та реконструювання упредметнень і психодуховним форм (переживань, екзистенціалів) суб’єктивної дійсності. Понятійна влучність і витонченість, скажімо, живого наукового дискурсу вказує на актуалізацію сфери свідомості як засновку всього наступного поміщеного в

штучні умови уречевленого поліфонічного повсякдення, мислення, отоді як самі функціонали свідомості виключені із цього процесу, залишаючись, проте, рамковою умовою або інтелектуально-практикувальним форматом розвиткової самоорганізації актів усвідомлення як різноманітного мережева удіяльнення індивідуальних ландшафтів думки-думання. І все це відбувається за обставин “надкультурного статусу свідомості” (О.Ф. Лосєв, М.К. Мамардашвілі, А.М. П’ятигорський, М.Ю. Савельєва), де смисл надкультурності полягає в тому, що сама свідомість позбувається від самої себе завдяки здатності трансцендування і тим самим продукує позитивність культурного простору. Тому “надкультурність свідомого досвіду є зазор буття як акт, а його природа не висловлювана логічною адекватністю, – і може бути тільки вгадана, перечулена, пережита як уже унаявлений (і завжди проминулий) перехід від феномену до феномену”; причому “свідоме зусилля не має місця перебування, тому що воно – *стан*. І як таке, воно обов’язково має бути “над”, оскільки будь-який стан *невагомий* – і фізично, й метафорично. Його місцю не властива матеріальна визначеність, його географія – “паралельна”, тіньовими обрисами манячіючий надкультурною предметністю. Це “завдання” над чимось, ще проходження між чимось і крізь щось і т. ін., це абсолютна “безплідність і тому легкість метафізичного, позбавленої тяжкості речовинності, але передана словами й відтак зберігаюча силует фізичного тіла, яке стало його тінню” [28, с. 234, 236].

10. Фундаментальні філософські розробки в напрямку створення розгорнутої картини *метатеорії свідомості* як методології культури постмодерну (М.К. Мамардашвілі, А.М. П’ятигорський, М.Ю. Савельєва) виявилися не лише оригінальними, а й евристичними, хоча обрії відкритого спричинили постання нового проблемного горизонту непізнаного. Свідомість як межа парадоксальність, тобто як надоб’єктивне і позапредметне *ніщо* і водночас як досвідно та історично *все*, – це удіяльнено інтенційна, субстанційно напружена максимальність людського буття, котра сутнісно є не статика, а динаміка, не структура, а мультифункціонал, не залежність, а свобода самопрактикування, не даність, а екзистенція суб’єктивності. Звідси абсолютна виправданість дослідницької позиції “мета-”, коли все раніше здобує у філософії й науці є або різноякісним матеріалом для творення нового по-

коління системного знання про свідомість (головне завдання *метатеорії*), або набором принципів, підходів, методів, стратегій, теорій, методологій, які використовуються як інтелектуальні засоби та інструменти розкодування утаємниченого засвіту свідомості (надзавдання *метаметодології*). Особливо перспективним і багатообіцяючим видається другий напрям, квінтесенцію якого відображає таке запитання: *як можливе достовірне знання про неявне, багатопроblemне знання того, що таке свідомість?*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку [зб. наук. праць; пер. з англ. / за наук. ред. А.С. Синиці]. – Львів: Літопис, 2014. – 374 с.
2. Асмолов А.Г. Психология как ремесло социальных изменений: технологии гуманизации и дегуманизации в обществе / А.Г. Асмолов, М.С. Гусельцева // Мир психологии. – 2016. – № 4. – С. 14–28.
3. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Николай Александрович Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 620 с.
4. Бердяев М.О. Філософська істина та інтелігентська правда / Микола Бердяев // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 6–15.
5. Васильев В.В. Трудная проблема сознания / Вадим Валерьевич Васильев. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 272 с.
6. Вахтель А. Свідомий досвід та антиредукціонізм у філософії Девіда Чалмера / Андрій Вахтель // Філософська думка. – 2017. – №3. – С. 41–56.
7. Вітакультурний млин: Методологічний альманах / наук. конс.-ред. А.В. Фурман. – 2005–2017. – Модулі 1–19.
8. Георгий Петрович Щедровицкий / Г.П. Щедровицкий; [под ред. П.Г. Щедровицкого, В.Л. Даниловой]. – М.: РОССПЭН, 2010. – 600 с. – (Философия России второй половины XX в.).
9. Гроф С. Психологія майбутнього: уроки з сучасних досліджень свідомості: [пер. з англ. Ярини Винницької, Олени Редчиць]. – Львів: Афіша, 2015. – 328 с.
10. Гусельцева М.С. Антропологическая оптика в психологии и гуманитаристике / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2012. – №5. – С. 3–18.
11. Гусельцева М.С. Методологічна оптика як інструмент пізнання / Марина Гусельцева // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 39–55.
12. Гусельцева М.С. Позитивная социализация детей и подростков: методология и эмпирика: [монографія] / Марина Сергеевна Гусельцева, Елена Ивановна Изотова. – М.: Смысл, 2016. – 320 с.
13. Гусельцева М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование): [монографія] / Марина Сергеевна Гусельцева. – М.: Акрополь, 2013. – 366 с.
14. Гурвіч А. Щодо інтенційності свідомості / Арон Гурвіч // Філософська думка. – 2015. – № 5. – С. 14–29.
15. Дубровский Д.И. “Трудная” проблема сознания (в связи с книгой В.В. Васильева “Трудная проблема сознания”) / Д.И. Дубровский // Вопросы философии. – 2011. – №9. – С. 136–148.
16. Крик Ф. Проблема сознания / Ф. Крик, К. Кох: [пер. с. англ. В. Свечникова] // В мире науки. – 1992. – №

11-12. – С. 113–121.

17. *Кримський С.Б.* Під сигнатурою Софії / Сергій Борисович Кримський. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 367 с.

18. *Леонов А.* “Аргумент зомбі” проти матеріалізму: основи та перспективи подальшого дослідження / Андрій Леонов // *Філософська думка*. – 2017. – №3. – С. 57–77.

19. *Лой А.Н.* Сознание как предмет теории познания: [монографія] / Анатолій Николаевич Лой. – К.: Наукова думка, 1988. – 248 с.

20. *Мамардашвили М.К.* Как я понимаю философию / Мераб Константинович Мамардашвили. – [2-е узд., измен. и доп.]/сост. и общ. ред. Ю.П. Сенокосова. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Культура”, 1992. – 416 с.

21. *Мамардашвили М.* Лекции по античной философии / Мераб Мамардашвили. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 256 с. – (Азбука-классика. Non-Fiction).

22. *Мамардашвили М.* Проблема свідомості і філософське покликання / Мераб Мамардашвили // *Психологія і суспільство*. – 2015. – №4. – С. 19–27.

23. *Мамардашвили М.К.* Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символизме и языке / М.К. Мамардашвили, А.М. Пятигорский. – [2-е изд.]. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 213 с.

24. *Мамардашвили М.К.* Сознание и цивилизация / М.К. Мамардашвили. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – 288 с.

25. *М'ясоїд П.А.* Наука і практика в роботі психолога / Петро М'ясоїд // *Психологія і суспільство*. – 2004. – №3. – С. 5–74.

26. *М'ясоїд П.А.* Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія / Петро Андрійович М'ясоїд. – К.: Либідь, 2016. – 560 с.

27. *Ортега-и-Гассет Х.* Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: Искусство, 1991. – 588 с.

28. *Савельева М.Ю.* Введение в метатеорию сознания / Марина Юрьевна Савельева. – К.: Видавець ПАРА-ПАН, 2002. – 334 с.

29. Система сучасних методологій: [хрестоматія у 4-х томах] / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – Т. 1. – 314 с.; Т. 2 – 344 с.

30. Філософія свідомості. Philosophy of Mind / Філософська думка. – 2016. – № 2. – С. 4–80.

31. *Фурман А.А.* Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: [монографія] / Анатолій Анатолійович Фурман. – Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 312 с.

32. *Фурман А.В.* Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2013. – № 4. – С. 18–36.

33. *Фурман А.В.* Засадничі умови виникнення наукових шкіл / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2014. – №1. – С. 15–24.

34. *Фурман А.В.* Ідея професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

35. *Фурман А.В.* Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 362 с.

36. *Фурман А.В.* Категорійний профіль наукової школи / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2014. – № 2. – С. 23–39.

37. *Фурман А.В.* Методологічна оптика циклічно-вчинкової організації теорії як системи раціонального знання / Анатолій В. Фурман // *Вітакультурний млин*. – 2017. – Модуль 19. – С. 4–15.

38. *Фурман А.В.* Методолог – професія майбутнього / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2016. – № 1. – С. 16–42.

39. *Фурман А.В.* Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Інститут політичної і соціальної психології; Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 100 с.

40. *Фурман А.В.* Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: [монографія] / Анатолій В. Фурман, Сергій Шандрук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 272 с.

41. *Фурман А.В.* Наука і практика у роботі психолога, соціолога: між правдою і лукавством / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2004. – № 4. – С. 7–12.

42. *Фурман А.В.* Парадигма як предмет методологічної рефлексії / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2013. – № 3. – С. 72–85.

43. *Фурман А.В.* Психологічна служба університету: від моделі до технології / Анатолій В. Фурман, Тетяна Надвична // *Психологія і суспільство*. – 2013. – № 2. – С. 81–105.

44. *Фурман А.В.* Рівні та критерії методологування у професійному здійсненні науково-дослідної діяльності / Анатолій В. Фурман // *Вітакультурний млин*. – 2005. – Модуль 1. – С. 5–13.

45. *Фурман А.В.* Свідомість як передумова психологічного пізнання і професійного методологування / Анатолій В. Фурман // *Наука і освіта*. – 2017. – №3/CLVI. *Психологія*. – С. 5–10.

46. *Фурман А.В.* Свідомість як рамкова умова методологування у соціогуманітаристиці / Анатолій В. Фурман // *Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти / за наук. ред. Томчука М.І. // 36. мат. Подільської н.-пр. конф. – Вінниця: КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”; Науковий вісник. – 2016. – №1. – С. 147–156.*

47. *Фурман А.В.* Сутність гри як учинення: [монографія] / Анатолій В. Фурман, Сергій Шандрук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 120 с.

48. *Фурман А.В.* Теоретична модель гри як учинення / Анатолій В. Фурман // *Наука і освіта*. – 2014. – № 5. – С. 95–104.

49. *Фурман А.В.* Типи наукових шкіл та умови їх ефективного функціонування / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2014. – № 3. – С. 11–29.

50. *Фурман О.Є.* Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу: дис... доктора психологічних наук: 19.00.07 / Оксана Євстахіївна Фурман; ДНЗ “Південно-український нац. пед. ун-тет імені К.Д. Ушинського”. – Одеса, 2015. – 467 с.

51. *Фурман (Гуменюк) О.Є.* Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: [монографія] / Оксана Євстахіївна Фурман (Гуменюк). – Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 340 с.

52. *Чалмерс Д.* Лицем до лица з проблемою свідомості [пер. з англ. А.Ю. Леонова; за наук. ред. Я.В. Шрамка] / Девід Чалмерс // *Актуальні проблеми духовності*. – Кривий Ріг, 2013. – С. 121–152.

53. *Щедровицький Г.* Методологічна організація сфери психології / Георгій Щедровицький // *Психологія і суспільство*. – 2000. – № 2. – С. 7–24.

54. *Щедровицький Г.П.* Московский методологический кружок: развитие идей и подходов / Из архива Г.П. Щедровицкого. – Т. 8, вып. 1. – М.: Путь, 2004. – 352 с.

55. *Щедровицький Г.* Організаційно-діяльнісна гра

як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдїяльностї / Георгій Щєдровицький // Психологія і суспільство. – 2006. – № 3. – С. 58–69.

56. Щєдровицький Г.П. Философия. Наука. Методология / Георгий Петрович Щєдровицкий. – М.: Шк. культ. политики, 1997. – 656 с.

57. Arvan M. Rightness as Fairness: A Moral and Political Theory / Marcus Arvan. – Tampa: University of Tampa, 2016. – 224 p.

58. Baars B.J. A Cognitive Theory of Consciousness / Bernard J. Baars. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

59. Block N. The harder problem of consciousness / Ned Block // The Journal of Philosophy. – 2002. – №8. – P. 391–425.

60. Chalmers D.J. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory / David J. Chalmers. – New York: Oxford University Press, 1996.

61. Chalmers D.J. The Character of Consciousness / David J. Chalmers. – New York: Oxford University Press, 2010. – <http://consc.net/papers/2dargument.html>

62. Dennett D. Intuition Pumps And Other Tools for Thinking / Daniel Dennett. – New York: W.W. Norton & Company, 2013. – 512 p.

63. Dennett D. Explaining the “magic” of consciousness / D. Dennett // Journal of Cultural and Evolutionary Psychology. – 2003. – №1. – P. 7–19.

64. McGinn C. The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World / Colin McGinn. – New York: Basic Books, 1999. – P. 5.

65. Furman O. Ye. The innovative psychological climate: its scope, structure and parameters / Oksana Ye. Furman // Problems of Psychology in the 21 st. Century. – 2015. – Vol. 9, No.1. – P. 14–19.

66. Furman O. Social-psychological impact as a parameter of innovative-psychological climate / Oksana Furman // International journal of economics and society. – 2015. – Vol. 1, Issue 2. – P. 143–148.

67. Frankish Keith. Consciousness. Milton Keynes, 2005. – U.K.: The Open University.

68. Wryght W.E. Heritage language programs in the era of English-only and No Child Left Behind / Wayne E. Wright // Heritage Language Journal. – 2007. – №1. – P. 1–26.

REFERENCES

1. Synytsia, A. S. (Ed.). (2014). Antolohiya suchasnoyi analitychnoyi filosofiyi, abo zhuk zalyshaye korobku [Anthology of contemporary analytic philosophy, or bug leaves the box]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

2. Asmolov, A. H., & Guseltseva, M. S. (2016). Psykholohiya kak remeslo sotsialnykh izmeneniy: tekhnolohii gumanizatsii i degumanizatsii v obshchestve [Psychology as a profession of social change: the humanization of technology and dehumanization in society]. Mir psykholohii – World of psychology, 4, 14-28 [in Russian].

3. Berdiaev, N. A. (2003). Dialektika bozhestvennogo i chelovecheskogo [The dialectic of the divine and the human]. Moscow: AST; Kharkov: Folio [in Russian].

4. Berdiaev, M. O. (2017). Filosofska istyna ta inteligentska pravda [The philosophical truth and the intellectual truth]. Psikhologiya i suspilstvo – Psychology and society, 4, 6-15 [in Ukrainian].

5. Vasylev, V. V. (2009). Trudnaya problema soznaniya [The hard problem of consciousness]. Moscow: Progress-Tradysiya Folio [in Russian].

6. Vachtel, A. (2017). Svidomyi dosvid ta

antyreduktionizm u filosofiyi Devida Chalmersa [Knowing experience and anti-rejectionism in the philosophy of David Chalmers]. Filosofska dumka – Philosophical thought, 3, 41-56 [in Ukrainian].

7. Furman, A. V. (Ed.). (2005-2016). Vitakulturny mlyn: Metodolohichniy almanakh [Vita-cultural Mill: Methodological Almanac]. (Vols. 1-18). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

8. Shchedrovitskiy, P. H., & Danilova, V. L. (2010). Georhiy Petrovich Shchedrovitskiy [Georgy Shchedrovitsky]. Moscow: ROSSPEN [in Russian].

9. Grof, S. (2015) Psycholohiya maybutnyogo: uroky z suchasnykh doslodzhen svdomodti [Psychology of the future: lessons from modern studies of consciousness.]. Lviv: Afisha [in Ukrainian].

10. Guseltseva, M. (2012). Antropologicheskaya optika v psihologii i gumanotarikstike [Anthropological optics in psychology and humanitaristics]. Voprosy psihologii – Questions of psychology, 4, 35-54 [in Russian].

11. Guseltseva, M. (2017). Metodolohicha optyka yak instrument piznannia [Methodological optics as a tool of cognition]. Psikhologiya i suspilstvo – Psychology and society, 4, 39-55 [in Ukrainian].

12. Guseltseva, M. (2016). Pozitivnaya socializaciya detey i podrostkov: metodologiya i empirika [Positive socialization of children and adolescents: methodology and empiric]. Moscow: Smysl [in Russian].

13. Guseltseva, M. (2013). Evoluciya psihicheskogo znaniya v smene tipov racionalnosti [Evolution of mental knowledge in the change of types of rationality]. Moscow: Akropol [in Russian].

14. Hurvich, A. (2015). Shchodo intentsiynosti svdomosti [Regarding the intentionality of consciousness]. Filosofska dumka – Philosophical thought, 5, 14-29 [in Ukrainian].

15. Dubrovskiy, D. (2011). “Trudnaya” problema poznaniya [The difficult problem of cognition]. Voprosy filosofii – Questions of Philosophy, 9, 136-148 [in Russian].

16. Krik, F., Kokh, K. (1992). Problema soznaniya [The problem of consciousness]. (V. Svechnykova Trans.). V mire nauki – In the world of science, 11-12, 113-121 [in Russian].

17. Krymskiy, S. B. (2008). Pid syhnaturoiu Sofiyi [Under the signature of Sofia]. Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiya” [in Ukrainian].

18. Leonov, A. (2017). “Arhument zombi” proty materializmu: osnovy ta perspektyvy podalshoho doslidzhennia [“Zombie argument” against materialism: the foundations and prospects for further research]. Filosofska dumka, 3, 57–77 [in Ukrainian].

19. Loy, A. (1988). Soznanye kak predmet teoryi poznaniya [Consciousness as a subject of the theory of cognition]. Kiev: Naukova dumka [in Russian].

20. Mamardashvili, M. K. (1992). Kak ia ponymai filosofiyu [As I understand the philosophy]. (Vol. 2). (Y. P. Senokosova Ed.). Moscow: Progress, Kultura [in Russian].

21. Mamardashvili, M. K. (2014). Lektsii po antichnoi filosofii [Lectures on ancient philosophy]. St. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attykus [in Russian].

22. Mamardashvili, M. K. (2015). Problema svdomosti i filosofske poklykannia [The problem of consciousness and philosophical vocation]. Psikhologiya i suspilstvo – Psychology and society, 4, 19-27 [in Ukrainian].

23. Mamardashvili, M.K. (1996). Simvol i soznaniye [Symbol and consciousness]. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].

24. Mamardashvili, M.K. (2011). Soznanije i civilizacija [Consciousness and civilization]. Petersburg: Azbuka, Azbuka-Attikus [in Russian].
25. Myasoyid, P. A. (2004). Nauka i praktyka v roboti psykholoha [Science and practice in the work of psychologist]. *Psikhologiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 5-74 [in Ukrainian].
26. Myasoyid, P. A. (2016). Psykholohichne piznannia: istoriya, lohika, psykholohiya [Psychological knowledge: history, logic, psychology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
27. Ortega-i-Gasset, H. (1991) Estetika. Filosofija kultury [Aesthetics. Philosophy of culture]. Moscow: Iskustvo [in Russian].
28. Saveljeva, M. (2002). Vvedjenie v metateoriju soznaniya [Introduction to the metatheory of consciousness]. Kiev: PARAPAN [in Russian].
29. Furman, A. V. (Ed., Trans.). Systema suchasnykh metodolohiy [The system of modern methodologies]. (Vol 1). Ternopil: TNEU, 2015. [in Ukrainian].
30. Filosofiia svidomosti [Philosophy of Mind]. (2016). *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 2, 4-80 [in Ukrainian].
31. Furman, A. A. (2016). Psikhologiya osobystosti: tsinnisno-orientatsiyniy vimir [Personality Psychology: value-orientation dimension]. Odesa: ONPU; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
32. Furman, A. V. (2013). Heneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva [Genesis science as a global research program: act-cycle perspective]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 18-36 [in Ukrainian].
33. Furman, A. V. (2014). Zasadnychi umovy vynyknennia naukovykh shkil [Fundamental conditions of scientific schools]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 15-24 [in Ukrainian].
34. Furman, A. V. (2008). Ideya profesiynogo metodologuvannya [The idea of professional methodologization]. Yalta-Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
35. Furman, A. V. (2016). Ideya i zmist profesiynogo metodologuvannya [The idea and content of professional methodologization]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
36. Furman, A. V. (2014). Katehoriynyi profil naukovoyi shkoly [Categorical profile scientific school]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 23-39 [in Ukrainian].
37. Furman, A. V. (2017). Metodolohichna optyka cyklichno-vchynkovkoyi orhanizatsiyi yak systemy racionalnoho znannya [Methodological optics of cyclic-behavioral organization of theory as a system of rational knowledge]. *Vitakulturnyi mlyn: Metodolohichniy almanakh [Vita-cultural Mill: Methodological Almanac]*, 19, 4-15 [in Ukrainian].
38. Furman, A. V. (2016). Metodoloh – profesiya maybutnioho [Methodologist – profession of the future]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 16-42 [in Ukrainian].
39. Furman, A. V. (2013). Metodolohiya paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialniy psykholohiyi [Methodology paradigm of research in social psychology]. Kyiv: IPSP; Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
40. Furman, A. V., & Shandruk S. K. (2014). Orhanizatsiyno-diyalnisni ihry u vyshchii shkoli [Organizational-activity games in high school]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
41. Furman, A. V. (2006). Nauka i praktyka v roboti psykholoha, sotsiologa [Science and practice in the work of psychologist, sociologist]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 7-10 [in Ukrainian].
42. Furman, A. V. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoyi refleksiyi [Paradigm as a matter of methodological reflection]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 72-85 [in Ukrainian].
43. Furman, A. V., & Nadvynchna T. L. (2013). Psykholohichna sluzhba universytetu: vid modeli do tekhnolohiyi [Psychological Service University: the model for technology]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 81-105 [in Ukrainian].
44. Furman, A.V. (2005). Rivni ta kryterii metodolohuvannya u profesiinomu zdiisnenni naukovo-doslidnoi diialnosti [Levels and criteria of methodology in the professional implementation of research activities]. *Vitakulturnyi mlyn: Metodolohichniy almanakh [Vita-cultural Mill: Methodological Almanac]*, 1, 5–13 [in Ukrainian].
45. Furman, A.V. (2017). Svidomist yak peredumova psykholohichnoho piznannia i profesiynoho metodolohuvannya [Consciousness as a prerequisite for psychological knowledge and professional methodology]. *Nauka i osvita*, 3, 5–10 [in Ukrainian].
46. Furman, A.V. (2016). Svidomist yak ramkova umova metodolohuvannya u sotsiohumanitarnytsi [Consciousness as a framework of methodology in socio-humanities]. Vinnytsia: KVNZ “Vinnytska akademiia neperervnoi osvity”; *Naukovyi visnyk*, 1, 147–156 [in Ukrainian].
47. Furman, A. V., & Shandruk, S K. (2014). Sutnist hry yak uchynennya [The essence of the game as commit]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
48. Furman, A. V. (2014). Teoretychna model hry yak uchynennya [The theoretical model of the game as the commission]. *Nauka i osvita – Science and education*, 5, 95-104 [in Ukrainian].
49. Furman, A. V. (2014). Typy naukovykh shkil ta umovy yikh efektyvnoho funktsionuvannya [The types of schools and the conditions for their effective functioning]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 11-29 [in Ukrainian].
50. Furman, O. Y. (2015). Psykholohichni parametry innovatsiyno-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Psychological parameters of innovation and psychological climate of an educational institution]. Doctor's thesis. Odesa: PNP named K.D. Ushynskiy [in Ukrainian].
51. Furman (Humeniuk), O.Y. (2008) Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu: [Theory and methodology of the innovation-psychological climate of a comprehensive institution]. Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
52. Chalmers, D. (2013). Lytsem do lytsia z problemoiu svidomosti [Face to face with a problem of consciousness]. *Kryvyi Rih* [in Ukrainian].
53. Shchedrovtskyi, H. (2000). Metodolohichna orhanizatsiya sfery psykholohiyi [Methodological organization sphere of psychology]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 7-24 [in Ukrainian].
54. Shchedrovitskiy, H. P. (2004). Moskovskyy metodolohicheskyy kruzhok: razvitie idey i podhodov [Moscow methodological circle: The development of ideas and approaches]. (Vol. 8, is. 1). Moscow: Put [in Russian].
55. Shchedrovitskiy, H. (2006). Orhanizatsiyno-diyalnisna hra yak nova forma orhanizatsiyi ta metod rozvytku kolektyvnoyi myslediyalnosti [Organizational-activity game as a new form of organization and method of collective mental-activity]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 58-69 [in Ukrainian].

56. Shchedrovitskiy, H. P. (1997). *Filosofiya. Nauka. Metodolohiya* [Philosophy. Science. Methodology]. Moscow: [in Russian].

57. Arvan, M. (2016). *Rightness as Fairness: A Moral and Political Theory*. Tampa: University of Tampa [in English].

58. Baars, B. J. A. (1988). *Cognitive Theory of Consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

59. Block, N. (2002). The harder problem of consciousness. *The Journal of Philosophy*, 8, 391–425 [in English].

60. Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind: In Search a Fundamental Theory*. New York: Oxford University Press [in English].

61. Chalmers, D.J. (2010). *The Character of Consciousness*. New York: Oxford University Press [in English].

62. Dennett D. (2013). *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*. New York: W.W. Norton & Company [in English].

63. Dennett, D. (2003). Explaining the “magic” of consciousness. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 1, 7–19 [in English].

64. McGinn C. (1999). *The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World* (Vol. 5). New York: Basic Books [in English].

65. Furman, O. Ye. (2015). The innovative psychological climate: its scope, structure and parameters. *Problems of Psychology in the 21 st. Century*, 1, 14–19 [in English].

66. Furman, O. (2015). Social-psychological impact as a parametr of innovative-psychological climate. *International journal of economics and society*, 2, 143–148 [in English].

67. Frankich Keith (2005). *Consciousness*. Milton Keynes. United Kingdom: The Open University [in English].

68. Wryght W.E. (2007). Heritage language programs in the era of English-only and No Child Left Behind. *Heritage Language Journal*, 1, 1–26 [in English].

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування.

Актуальною проблемою сучасного філософсько-психологічного дискурсу є намагання *пізнати онтологічну природу свідомості* й відтак зрозуміти її феноменальну плерому (тобто повноту, множини) оприявнень у повсякденні людського буття, що становить одне з важливих завдань як теоретичної психології, так і суто прикладної, щонайперше експериментальної. У статті аргументовано доведено, що вказана проблема може бути розв'язана лише на нових філософсько-методологічних засадах, що миследіяльнісно уможливають істотно інший рівень-ракурс *професійного методологування* й водночас відкривають донині незвідані горизонти сутнісного пізнання свідомості як неприродної (субстанційної, суб'єктивної, позапредметної) дійсності. Мовиться

перш за все про цілісну архітектоніку концептів, що в авторському рефлексуванні на рівні категорійних понять (“метод”, “мислення”, “діяльність”, “методологування”, “методологічне мислення”, “методологічна діяльність”, “миследіяльність”, “методологія”) організована як бінарна мислесхема, у якій “свідомість” і “самосвідомість” посідають місце п'ятого – трансцендентного – елемента, тобто позначають та умістюють найвищі (позаземні, духовні) форми буттєвої присутності людини у світі. До того ж свідомості як “найочевиднішої неочевидності” властива парадоксальна проблемно-діалогічна оптика ситуаційно безперервного екзистенціювання, що спричинена тим внутрішньо напруженим полем, яке окреслене межовими смислоформами кількавекторного думання й відтак різноманіттям означень і поцінувань. Тому *свідомість є рамковою умовою* як психологічного пізнання, котре вимагає вишколеної надприродної рефлексивності, так і будь-якого (філософського, наукового, прикладного) компетентного методологування, котре неможливе без спеціально створених інтелектуальних засобів та інструментів. Універсальним фактом із життя свідомості, що набув статусу закону, є неминучість *названості* або *поіменованості*, з якої джерелять генетично первинні форми оприявнення свідомої здатності людини бути – поняття, концепти, конструкти, категорії, і з якої постає екзистенційно відкрита, біфуркаційна роздвоєність інтенційованої буттєвості цієї здатності на межі модусів ноуменального і феноменального, зовнішнього і внутрішнього, матеріального та ідеального. На цьому підґрунті постають *позапредметність і надкультурність сфери свідомості*, котра самопозбувається через спроможність трансцендування, заповнює позаоб'єктний зазор або коридор буття як стан актуально спонтанного, хоча й промайнулого, пережиття усвідомленого зусилля. Аргументовано, що у цьому сенсі свідомість – це необ'єктивне і позапредметне *ніщо* й одночасно досвідно та історично *все*, а відтак удіяльнено інтенційна, субстанційно напружена, максимально прихована сторона людського буття, яка сутнісно є не статика, а динаміка, не структура, а мультифункціонал, не залежність, а свобода, не даність, а екзистенція. Зважаючи на це, констатується виняткова актуальність та евристичність розробки, поряд із відомими напрацюваннями у царині метатеорії, *метаметодології* свідомості.

Ключові слова: методологія, методологування, психологічне пізнання, багатосегментність сфери психології, людина, буттєвість, екзистенція, свідомість, самосвідомість, мислення, діяльність, життя свідомості, мислесхема, смислоформа, закон названості (поіменованості), категорійний профіль, метатеорія свідомості, метаметодологія свідомості.

АННОТАЦИЯ

Фурман Анатолий Васильевич.

Сознание как рамочное условие познания и методологизирования.

Актуальной проблемой современного философско-психологического дискурса является стремление

познать онтологическую природу сознания и таким образом понять его феноменальную плерому (т.е. полноту, множественность) представленности в повседневности человеческого бытия, что составляет одну из важных задач как теоретической психологии, так и собственно прикладной, прежде всего экспериментальной. В статье аргументировано доказано, что отмеченная проблема может быть решена только на новых философско-методологических основаниях, которые мыследеятельностно позволяют достичь существенно иного уровня-ракурса профессионального методологизирования и одновременно открывают до сих пор неизведанные горизонты сущностного познания сознания как неприродной (субстанциональной, субъективной, внепредметной) действительности. В авторском опыте теоретизирования это значит создание сверхсложной методологической оптики, которая задействует минимум четыре линзовых модуля в единую многофункциональную конструкцию, что дает возможность на принципах взаимодополнения соединить интеллектуальные средства универсального (витакультурной методологии), общего (исследовательской программы профессионального методологизирования), особенного (циклически-пошагового подхода) и единичного (методологии парадагмальных исследований в психологии). К тому же, приступая к “рассекречиванию” сущностных наслоений сознания, нужно считаться с пяти-сегментной организацией мира современной психологии, когда психолог-исследователь в одном лице, ежеминутно утверждая актуальный ход потока своей жизнелюбности, является и теоретиком, и методологом, и просветителем, и опытным практиком, и конструктором своей Самости, Я-индивидуальности. Актуализация отмеченных тактов или ритмов видения, т.е. усмотрение смысла в вышеотмеченных позиционированиях психолога, даёт основания делать вывод о сущности бытийственной материи индивидуального сознания, а именно о её идеальном смысловом горизонте, который образуется как локальная организованность из бездны потенциальной предметности. Именно интенциональные акты личной экзистенции, благодаря напряженному действию мысли-переживания, соотносят ситуационную событийность осознания и смыслоопределённость жизнедеятельности человека. При этом модусы личностного осознания, оперируя идеально наполненным материалом интенционально локализованной предметности в отрыве от объектов материального мира, обуславливают частичное или полное идентифицирование ранее отработанных им смысловых схем, значений, ценностей. Инновационные формы методологизирования (семинары, сессии, оргдеятельностные игры и другие поступково-имитационные организованности) позволяют целенаправленно конструировать интенсивную групповую мыслекоммуникацию и таким путем актуализировать неизведанные пространства сферы сознания как экзистенциально-бытийной текучести смысловой действительности. Речь идет

прежде всего о целостной архитектонике концептов, которая в авторской рефлексии на уровне категориальных понятий (“метод”, “мышление”, “методологизирование”, “методологическое мышление”, “методологическая деятельность”, “мыследеятельность”, “методология”) организована как бинарная мыслесхема, в которой сознанию и самосознанию отведено место пятого – трансцендентного – элемента; в итоге эти категориальные понятия обозначают наиболее высокие (трансцендентные, собственно духовные) формы бытийного присутствия человека в мире. Кроме того, сознанию как “наиболее очевидной неочевидности” свойственна парадоксальная, проблемно-диалогическая ритмика ситуационно непрерывного экзистенцирования, что детерминировано тем внутренним напряжением, которое очерчено предельными смыслоформами спектров векторного рассуждения и закономерным многообразием означивания и оценивания. Поэтому сознание является рамочным условием как психологического познания, требующего совершенной надестественной рефлексивности, так и любого (философского, научного, прикладного) компетентностного методологизирования, которое невозможно без специально созданных интеллектуальных средств и инструментов. Универсальным фактом из жизни сознания, который приобрел статус закона, есть неизбежность названности или поименованности, из которой исходят генетически первичные формы проявления сознательной способности человека быть – понятия, концепты, конструкты, категории, и из которой встает экзистенциально открытая, бифуркационная раздвоенность интенциональной бытийности этой способности на грани модусов ноуменального и феноменального, внешнего и внутреннего, материального и идеального. На этом основании возникают внепредметность и сверхкультурность сферы сознания, которое самолишается благодаря возможности трансцендентирования, заполняет внеобъектный зор или коридор бытия как состояние актуально спонтанного, хоть и истекшего, переживания осознанного усилия. Аргументированно, что в этом смысле сознание – это необъективное и внепредметное ничто и одновременно опытно и исторически все, а следовательно деятельно интенциональная, субстанционна напряженная максимальность скрытой стороны человеческого бытия, какая в своей сущности есть не статика, а динамика, не структура, а мультифункционал, не зависимость, а свобода, не данность, а экзистенция. Ввиду этого, констатируется исключительная актуальность и эвристичность создания, рядом с известными наработками в области мета-теории, метаметодологии сознания.

Ключевые слова: методология, методологизирование, психологическое познание, многосегментность сферы психологии, человек, бытийность, экзистенция, сознание, самосознание, мышление, деятельность, жизнь сознания, мыслесхема, смыслоформа, закон названности (поименованности), категориальный профиль, метатеория сознания, метаметодология сознания.

ANNOTATION

Anatoliy V. Furman.

Consciousness as a framework condition of cognition and methodologization.

Actual problem of modern philosophical and psychological discourse is the desire to know the ontological nature of consciousness and thus understand its phenomenal pleroma (which means completeness, multiplicity) representation in everyday life of the human being, that becomes one of the most important tasks as a theoretical psychology, and in fact applied, primarily experimental. It is convincingly proved in the article that the mentioned problem can be solved only on the new philosophical-methodological grounds that think actively allow to achieve significantly different level-foreshortening of professional methodologization and simultaneously open still unexplored horizons of essential cognition as non-natural (the substantial, subjective, self-sufficient) reality. In the author's experience of theorizing it means the creation of highly complex methodological optics which involves at least four lens modules into a single multi-function construction which makes it possible on the principles of complementarity to combine intellectual means of universal (vita-cultural methodology), general (research program of professional methodologization), special (cyclically-step approach) and single (methodology of paradigmatic researches in psychology). In addition, starting to "declassifying" the essential layers of consciousness, we must reckon with the five-segment organization of the world of modern psychology when a psychologist-researcher in one person every minute claiming the actual course of the flow of its life consciousness, appears as a theorist, and methodologist, and enlightener, and experienced practitioner, and the designer of its Self, self-individuality. Actualization of marked cycles or rhythms of vision, that is the discretion of the meaning in aforementioned positioning of psychologist, gives reason to conclude about the essence of existential matter of individual consciousness, namely about its ideal semantic horizon, which is formed as a local organization from the depths of the potential objectivity. That's intentional acts of personal existence, thanks to the strenuous action of the thought-experiences, correlate situational eventfulness of awareness and meaning-certainty of the human life. At the same, modes of personal awareness, operating ideally filled material of intentionally localized objectivity in isolation from the objects of the material world, are causing partial or total identifying earlier worked out by him sense-schemes, meanings, values. Innovative forms of methodologization (seminars, sessions, orgactive games and other step-imitation organization) allow purposefully designing intensive group thought communication and thus actualize the unknown spaces of consciousness as the existential-being givens. We are talking

primarily about a holistic architectonic of concepts which in the author's reflection on the level of categorical concepts ("method", "thinking", "methodologization", "methodological thinking", "methodological activity", "think activity", "methodology") is organized as a binary thought scheme in which to consciousness and self-consciousness there is a space of fifth – the transcendental – element; as a result, these categorical concepts represent the highest (transcendental, in fact spiritual) forms of the existential human presence in the world. Moreover, to the consciousness as "the most obvious non-obviousness" inherent paradox, problem-dialogical rhythm of situational continuous existence that is determined by that internal stress which outlined limit sense-forms of spectra of vector reasoning and natural diversity of signification and evaluation. That's why consciousness is a framework condition as psychological knowledge, requiring perfect supernatural reflexivity and any other (philosophical, scientific, applied) methodologization which is impossible without specially created intellectual tools and instruments.

The universal fact from the life of consciousness that has acquired the status of the law is the inevitability of name or naming from which the genetically primary forms of the manifestation of the conscious ability of a person to be - concepts, constructs, categories are begun, and from which appears existentially open, bifurcation duality of the intentional existence of this ability on the verge of modes of noumenal and phenomenal, external and internal, material and ideal. On this basis, the beyond-subjectivity and superculturalism of the sphere of consciousness is appeared, that self-eliminates through the ability of transcendence, fills the beyond-objective gap or corridor of the being as the state of an actually spontaneous, albeit missed, experience of conscious effort. It is argued that in this sense consciousness is non-objective and beyond-objective nothing and simultaneously experienced and historically everything, and therefore the intentional, substantially tense, maximally hidden side of human existence, which essentially is not static, but dynamics, is not a structure, but a multifunctional, not dependence, but freedom, not a given, but an existential. In view of this, the exceptional relevance and heuristics of the development, along with the known achievements in the domain of meta theory, meta-methodology of consciousness, are noted.

Key words: *methodology, methodologization, psychological cognition, multi segmentation of the sphere of psychology, human, being, existence, consciousness, self-consciousness, thinking, activity, life of consciousness, thought scheme, sense form, the law of name (naming), categorical profile, meta-theory of consciousness, meta-methodology of consciousness.*

Надійшла до редакції 21.08.2017.

Підписана до друку 11.09.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

**Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування /
Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 16–38.**